

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Eesti ajaloo osakond

Andreas Reimand

**Eesti riikluse ülesehitamise algus (11.-28. november 1918)
ajakirjanduses**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Ago Pajur

Tartu

2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
Eesti riigi ülesehitamine	9
Toitlusküsimus	20
Riigi- ja korraaitse	28
Suhtumine välisriikidesse.....	35
Kokkuvõte	42
Aufbau der Estnischen Republik in den Estnischen Zeitungen	45
Kasutatud allikad ja kirjandus	48

Sissejuhatus

Kahekümnenda sajandi alguses toimunud esimene maailmasõda ja sellele järgnenud Vabadussõda on üheks teemaks, millest eestlased alati huvitatud on olnud. See on ka arusaadav: just Ilmasõja aastatel toimusid Venemaal, sealhulgas ka Eestis, mitmed muutused. Toimus veebruarirevolutsioon, tänu millele said eestlased esimest korda demokraatiat kogeda, ja oktoobripöörde, millele järgnenud diktatuur veenis Eestis kohalikku eliiti, et iseseisvus tuleb välja kuulutada. Mitmed Lääne-Venemaa alad, sh Eesti said kogeda veel Saksa okupatsiooni, oma riigi väljakuulutamist ja iseseisvussõda. Sisuliselt on seega tegemist meie riigi sünnilooga.

Eesti riigi tekke lugu on eestlastele alati tähtis teema olnud, mistõttu uuritakse ka tänapäeval sellega seotud teemasid, nii suuremaid kui ka väiksemaid. Samuti see uurimus keskendub sellele perioodile ja üritab mõista kaasaegsete eestlaste mõttemaailma sellel kriitilisel perioodil. Avaliku arvamuse mõistmiseks väga palju erinevaid uurimismeetodeid pole, see uurimus toetub kaasaegsetele ajalehtedele ja üritab nende kaudu mõista, mida kaasaegsed mõtlesid.

Uurimistöö sihiks on selgeks teha, millised probleemid kaasnesid avalikkuse arvates Saksa okupatsiooni kokkuvarisemise ja iseseisva riikluse loomisega. Uurimus süveneb sellesse, kuidas kajastati leheartiklites rahva meeleolusid ja suhtumist muutustesse. Sellele lisaks vaadeldakse, mida tollastes lehtedes rõhutati ja kui tihti sarnased teemad kordusid, et näha, mis üldse ajakirjandusse jõudis ja millised probleemid tundusid kõige raskemalt lahendatavad. Uurimisobjektideks on võetud kaks suurimat ja levinuimat Eesti ajalehte, mis võimalikult paljude arvamust võiksid kajastada: Postimees, mis tegutses Lõuna-Eestis Tartus, ja Tallinna Teataja, mis tegutses Põhja-Eestis Tallinnas. Kahe eri regiooni lehe jälgimine võimaldab uurida ajalehtede erinevusi, mis tulenesid kohapealsetest erinevustest ja omapäradest.

Töö sai jagatud neljaks suuremaks peatükiks. Esimene peatükk käsitleb Eesti riigi ülesehitamist üleüldisemalt, kirjeldades esimesi probleeme riigi ülesse ehitamisel. Teine peatükk keskendub toiduprobleemile. Tollane põllusaak oli mitte kõige parem olnud ja sakslased olid palju toitu rekvireerinud, mis tekitas Eestis toidupuuduse. Täpsemalt üritab uurimus ajalehtede abil leida vastuseid küsimustele, milliseid probleeme toidupuudus tekitas, milliseid võimalusi nähti nende leevendamiseks ja miks selline olukord üldse tekkis? Kolmas peatükk käsitleb riigi- ja korrakaitse moodustamist. Juba esimestel päevadel hakati korraldama korrakaitset, et maal suudetaks korda hoida ja organiseeriti nii kaitseliitu, kaitseväge kui ka miilitsat. Uurimus üritab selgeks teha, kuidas põhjendati korrakaitse loomist: oli see väliseks kaitseks, sisemise korra

hoidmiseks või hoopis rünnakuks. Viimane peatükk käsitleb suhteid teiste riikidega. Sihiks on aru saada, millised riigid olid Eesti rahva meelest Eestile olulised. Sakslaste puhul tulevad eraldi arutamisele mitu küsimus: kuidas soovitati käituda lahkuvate okupatsioonivõimudega (nende puhul tuleb eraldada veel sõjaväevõime ja soldatite nõukogusid) ja kuidas baltisakslastega, mida arvati neile vastutegutsemise võimalustest, Saksa sõjaväe käitumisest Eestis ja suhtumisest Eesti Vabariigi tekkesse, võimu üleandmisega viivitamisest Lõuna-Eestis. Uuritakse veel rahva ja ajakirjanduse suhtumist Venemaasse, liitlasriikidesse ja Soomesse, sest neist oli ajalehtedes peale Saksamaa veel palju juttu.

Töö on ajaliselt piiritletud Ilmasõja lõpuga ja Vabadussõja algusega. Maailmasõja lõpp sai alguskuupäevaks valitud, sest just siis sai Ajutine Valitsus esimest korda korralikumalt tööle asuda. Vabadussõja algus sai lõpukuupäevaks valitud, sest 28. novembril alanud Vabadussõda viis ajalehtedes suurte teemamuutusteni, mistõttu muutusid ka ajalehtede fookused. Selle kahe kuupäeva vahel on aga võimalik lehtesid jälgida, ilma, et peaks ka sõjategevusele keskenduma. See periood võimaldab jälgida, kuidas Eesti astus rahu oma esimesi kobavaid samme riikluse ülesehitamisel ja otsis võimalusi enesekehtestamiseks.

Kuigi Eesti Vabariigi tekkelugu ja riikluse toimimise esimesi päevi on uuritud varemgi, ei ole siiani rõhk olnud mitte avalikul arvamusel, vaid toimunud sündmustel. Ajalehed on üheks parimaks avaliku arvamuse väljendajaks, mistõttu keskendub uurimus nendele. Peamisteks lünkadeks, mida üritan ajalehtede kaudu täita, on rahva subjektiivsed arvamused: kaasaegsete suhted äsjasündinud Eesti riigiga ja lahkuvate okupatsioonivõimudega, mismoodi suhtuti piiri taga olevatesse enamlastesse. Teiseks üritan aru saada, mis oli sellel ajal Eesti ühiskonnas oluline: mida pidi üks keskmine eestlane käimasolevast teadma ja millised olid kõige tõsisemad probleemid avalikkuse arvates.

Uurimistöö aluseks said eelnimetatud kaks ajalehte: Tallinna Teataja ja Postimees. Selleks, et saada võimalikult tõepärast kogemust, tutvusin kõigepealt ajalehtedega ning nende artiklitega ja hinnangutega. Vaid pärast ajalehtedest moodustunud arvamuste teket tutvusin täiendava kirjandusega, et täita ajalehtedest jäänud lünkasid ja näha, mis kokkuvõttes tähtsaks osutus ja mis mitte.

Kahekümnenda sajandi alguseks oli ajakirjandus kujunenud tähtsaks infolevitamise vahendiks. Eestlaste seas oli kirjaoskus levinud ja huvi ajalehtedes kirjutatava vastu suur, mis andis võimaluse lehti kasutada tähtsa informatsiooni kiireks levitamiseks ja arvamuse kujundamiseks.

End Eesti vanimaks järjepidevalt ilmunud ajaleheks pidava Postimehe kaasaegne lugu algas 1886. aastal, kui Karl August Hermann Perno Postimehe ära ostis ja Tartusse tõi. Tartus muutus siiani Pärnus kiratsenud ajaleht taas elavaks ja sai rahva seas populaarseks, mistõttu Hermann sellest päevalehe tegi. Rahvuslike ideede sihikindlaks levitajaks muutus ajaleht pärast 1896. aastat, kui Jaan Tõnissonist lehe omanik ja toimetaja sai. Maailmasõda ei jätnud ka Postimeest puudutamata: kehtestus karmim sõjatsensuur, samuti sundisid võimuvahetused (enamlaste riigipööre ja sakslaste okupatsioon) vähemalt mõneks ajaks ilmumise lõpetama ja alalehti tsenseerima. Saksa okupatsiooni ajal lubati Postimehel ilmuda ja 1. märtsist ilmus ajaleht taas, nüüd siis *Pressestelle* poolt tsenseerituna.¹

Tallinna Teataja oli asutatud alles 1910. aastal, kuigi mõned aastad varem ilmunud Teatajat võib lehe eellaseks lugeda. Üleüldiselt oli sellel ajalehel Postimehega sama sihtgrupp, kuid Tallinna Teataja tegutses Tallinnas, kus Postimees ei olnud suutnud populaarsust saavutada. Konstantin Pätsi juhitud Tallinna Teataja saavutas mõne aastaga tallinnlaste seas suure populaarsuse ja elas maailmasõja Postimehega sarnasel viisil üle: aeg-ajalt kinni olles ja iga uue võimu korraldusi jälgides. Kuid Saksa okupatsioonivõimude tsensuur oli Tallinna Teataja juhtkonna jaoks liig ja mai lõpus otsustati lõpetada protestiks töötamine. Uuesti hakkas see ajaleht ilmuma pärast neljakuust pausi alles 11. novembril, mil Ajutine Valitsus taas kogunes.²

Lisaks ajakirjandusele on kasutatud nii teaduskirjandust, mis räägib üleüldiselt Eesti riigi iseseisvumisest, kui ka spetsiifilist teemat tutvustavat kirjandust, mis ka lehtedes käsitletud teemasid arutanud on. Lõpuks tutvusin veel kaasaegsete mälestustega, mis võimaldab näha üksikisiku vaatenurka toimunule ja annab aeg-ajalt ka täpsustavat informatsiooni juurde.

Kuna uuritav ajaperiood haakub Vabadussõjaga, on seda küll uuritud, kuid enamasti koos sellele järgnenud Vabadussõjaga. Paljud uurimused keskendusid kas Saksa okupatsioonile või Vabadussõjale, tuues paar rahunädaldat välja nagu muuseas. Samas andis kirjandus olulist tausta, mistõttu oleks kirjanduseta see uurimus palju sisutühjem tulnud.

Kõige vanem teemat käsitlev teos oli Hans Kruusi „Saksa okupatsioon Eestis.“ Nagu pealkirigi ütleb, üritab raamat anda lugejale üldist pilti Saksa okupatsiooni ajast ja sakslaste tegevusest Eestis. Seetõttu selgitab teos vaid Eesti iseseisvumisele eelnenud tausta. Eriti kasulik oli Kruusi käsitus Saksa toitlustuspoliitika kohta, selgitades, miks toitlustusolukord nii kriitiliseks

¹ Roosmarii Kurvits. 160 aastat munade peal. Postimees. 2017.

URL: <https://www.postimees.ee/160-aastat-postimeest/4-osa> [25.05.18]

² Kruus. Saksa okupatsioon Eestis. 47-48.

kujunes. Siiski on see raamat kirjutatud selge tagamõttega ja poliitilisena, mistõttu tuleb olla raamatut lugedes allikakriitiline.³

Okupatsioonieelse Eesti viimastel aastatel ilmunud Eesti Vabadussõja üldkäsitluse I köites antakse põhjalik ülevaade ka Vabadussõja eelloost, sealhulgas rahunädalatest, mistõttu oli sellest raamatust uurimuse tagatausta uurimisel palju kasu. Kokkuvõttes annavad need raamatud hea ja põhjaliku ülevaate Vabadussõjast, kuid detailsus jääb tänapäeva teostest mõnevõrra maha.⁴

Eduard Laamani monograafia kirjeldab eestlaste riigiks kujunemise küsimust pikemalt, alustades juba ärkamisajast ja lõpetades Tartu rahuga. Üleüldiselt annab Laamani teos võrreldes Vabadussõja ajalooa tunduvalt laiema ülevaate, rääkides näiteks eestlastest Ufa kongressil ja kasutades ka Dellinghauseni mälestusi, kuid selle arvel räägitakse vähem Vabadussõjast ja sellele eelnenud rahunädalatest.⁵

„Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis“ on Nõukogude versioon Vabadussõja ajaloo kohta. Seegi raamat ilmus kahes köites ja annab ülevaate veebruarirevolutsioonist Tartu rahuni. Loomulikult teeb see seda Nõukogude stiilis, muutes Vabadussõja kodusõjaks, tutvustades Eesti Tööraha Kommuuni peamise Eesti riigina ja rääkides Eesti kodanlastest kui töörahva vaenlasest. Kahtlemata on tegemist kallutatud käsitlusega, mida kasutades peab väga ettevaatlik olema. Mitte ainult ei ole sündmuste interpretatsioon muudetud, vaid ka on rõhutatud teisi sündmusi kui tavalistes Vabadussõda käsitlevates teostes.⁶

Taasiseseisvunud Eestis kirjutatud Mati Grafi teos käsitleb Eesti iseseisvuse idee teket, alternatiive ja lahendusi läbi 19. sajandi kuni Eesti Vabariigi loomise ja püsijäämiseni. Mingil määral käsitleb raamat ka Eesti valitsuse tööle hakkamist novembris, mistõttu andis see ka uurimusele tausta juurde.⁷

³ Hans Kruus. Saksa okupatsioon Eestis. Tartu 1920. Lk 87-153.

⁴ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. Toim. Heido Ots ja Sirje Laidre. Tallinn 1996. Lk 151-213.

⁵ Eduard Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. Stockholm 1964. Lk 337-363.

⁶ Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917-1920) II. Peatoim. Karl Siilivask. Tallinn 1982. Lk 106-168.

⁷ Mati Graf. Eesti Rahvusriik: Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini. Tallinn 1993. Lk 258-272.

Eesti riigikaitsepoliitikaga, eriti just kaitseväe loomisega ja arendamisega tegeles Ago Pajuri raamat. Kuigi raamat keskendub rohkem hilisemale ajale, annab autor alguses ülevaate ka kaitseväe tekkimisest, mis aitas koostada „Riigi- ja korrakaitse“ peatükki.⁸

Sarnaselt aitas Jaak Valge monograafia detailsemalt mõista Eesti toitluskriisi, selle lahendamist ning rahapuuduse lahendamist. Kuigi pealkiri rõhutab majanduse stabiliseerimist ja räägib aastatest 1918-1924, annab raamat ülevaate ka toitlustusest ja valitsuse esimestest mõtetest novembris.⁹

Teemaga tutvumisel oli kõige aluseks Eesti ajaloo üldülevaade. Selle viies köide annab ülevaate Saksa okupatsioonist ja selle lõpust,¹⁰ kuues köide räägib okupatsioonile järgnenust. Mõlemad raamatud annavad põhjaliku ülevaate toimunust, kuid Vabadussõjale ekstra keskendunud raamatud on enamasti veelgi põhjalikumad.¹¹

Uurimust aitas arendada veel Elle Leesi poolt kogutud artiklite kogumik „Juhan Kukk – iseseisvusemõtte sõnastaja: artikleid ja mälestusi.“ Selles raamatus ilmus muuseas ka Ago Pajuri artikkel „Juhan Kukk ja omariikluse loomine,“ mis kirjeldas Kuke poliitilist tegevust. Kuna Kukk oli ka novembris valitsuses väga aktiivne, andis see artikkel uut infot nende nädalate kohta.¹²

Lisaks uurivale kirjandusele sai uurimust kirjutades lähtuda kaasaegsete mälestustest. Tollase Baltimaade peavoliniku, August Winnigi mälestused „Am Ausgang der deutschen Ostpolitik: Persönliche Erlebnisse und Erinnerungen von August Winnig“ ilmusid juba kolm aastat peale siinsete sündmuste toimumist. Winnigi kirjeldused olid saksameelsed ja üleolevad, millega ta kenasti okupatsioonivõimude suhtumise edasi andis.¹³

Eelviimane Eestimaa rüütelkonna peamees Eduard von Dellingshausen avaldas ka oma mälestused elust Eestimaal raamatus „Im Dienste der Heimat.“ See raamat esitab samamoodi (balti-)saksa versiooni Eestis toimunust, kuid siinkohal polnud rõhk mitte Vabadussõja

⁸ Ago Pajuri. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918-1934. Tartu 1999. Lk 30-40.

⁹ Jaak Valge. Lahtirakendamise: Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918-1924. Tallinn 2003. Lk 104-116.

¹⁰ Eesti ajalugu V: Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. S. Vahtre. Tartu 2010.

¹¹ Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. S. Vahtre. Tartu 2005.

¹² Ago Pajuri. Juhan Kukk ja omariikluse loomine. – Juhan Kukk – iseseisvusemõtte sõnastaja: artikleid ja mälestusi. Koost. Elle Lees. Tallinn 2015. Lk 114-141.

¹³ August Winnig. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik: Persönliche Erlebnisse und Erinnerungen von August Winnig. Berlin 1921. Lk 40-44.

ajajärgul, vaid Dellingshausen annab üleüldisema ülevaate oma elust Eestis, lõpetades alles Eestist lahkumisega 1918. aastal.¹⁴

Eestipoolset vaadet sündmustele aitas saada mälestuste kogumik „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt.“ See raamat kirjeldab mitme erineva inimese mälestusi toimunud maailmasõja viimastel päevadel ja Vabadussõja ajast, kirjeldades nii poliitikute kui ka tavakodanike lugusid.¹⁵

¹⁴ Eduard von Dellingshausen. Kodumaa teenistuses. Tallinn 2011. Lk 396-413.

¹⁵ Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt: Vabadussõda 1918-1920 II. Tallinn 1930.

Eesti riigi ülesehitamine

Saksamaal keisri kukutanud novembrirevolutsioon jõudis Eestisse mõnepäevase hilinemisega. Tallinnas oli selle mõju suur, sest revolutsioon sattus kokku kohalike toitlusrahutusega. Leivanormide vähendamise tõttu olid eestlased 7. novembrist peale hakanud meelevaldamiseks kogunema. 9. novembril käis tööliste delegatsioon nõudmisi Eestimaa sõjakubernerile Adolf von Seckendorffile esitamas, samal päeval jõudis ka Saksa revolutsioon kohale ja sõjalaevadele heisati punased lipud. See kõik hirmutas Seckendorffi ja ta nõustus 10. novembril endise Eesti kubermangukomissari Jaan Poskaga kohtuma, et olukorda lahendada. Poska aga väitis, et ei saa midagi ette võtta ilma Maanõukogu kokku kutsumata, mille jaoks Seckendorff pärast kõhklusi loa andis.¹⁶ 11. novembril kogunes esimest korda taas ja asus tööle Ajutine Valitsus, lisaks levitati teadaandeid, et Maanõukogu kokku kutsutakse. Toidurahutuste ja novembrirevolutsiooni kokkulangemine põhjustasid selgelt Põhja-Eestis ja Tallinnas Saksa okupatsiooni kiirema kokkuvarisemise ja 13. novembril võeti Põhja-Eestimaa provintsiaalvalitsus okupatsioonivõimudelt üle.¹⁷

Postimees ilmus 11. novembril veel tsenseeritult ja sai vaid lubatud teemasid käsitleda, aga Tallinna Teataja hakkas juba samal päeval tsensuurivabalt ilmuma. Selles lehes teatati suurte pealkirjadega, et Eesti Ajutine Valitsus astub taas kokku, tutvustati ministreid ja kinnitati, et Jaan Poska olevat saanud 10. novembril okupatsioonivõimu kõrgeimalt esindajalt Eestimaa Adolf von Seckendorffilt loa Eesti Maanõukogu taas kokku kutsuda, et rahustada toitlusrahutustes „suurte hulkade elanikkude väga rahutut meelt.“¹⁸ Sarnane oli ka 12. novembri Postimees, mis oli tsensuurist vabanenud ja teatas päevase hilinemisega sisuliselt samu uudiseid. Mõlemat lehte iseloomustas esimesel tsensuurivabal päeval selge eufooria: peaaegu kõikides artiklites oli läbivaks tooniks mõte, et nüüd saavad halvad ajad läbi, lõpuks on meil oma riik ja saabub rahvaste enesemääramise ajastu.¹⁹

Lisaks eufooriale iseloomustas esimesi tsensuurivabu lehti suur selgitustöö tegemine. Nad tutvustasid lugejale Saksamaal toimunud novembrirevolutsiooni, milles võeti maha Saksa keiser Wilhelm II ja asendati sotsiaaldemokraatide juhtimisel vana riigisüsteem uue ja demokraatlikuga.²⁰ Mõlemad lehed kirjeldasid äsja Tallinnas toimunud toitlusrahutusi ja sellele

¹⁶ Dellingshausen. Kodumaa teenistuses. 399-401.

¹⁷ Laaman. Eesti iseseisvuse süünd. 345-351.

¹⁸ Tallinna Teataja. Nr 63. 11. november 1918. Lk 1-2.

¹⁹ Postimees. Nr 212. 12. november 1918. Lk 1-2.

²⁰ Postimees. Nr 213. 12. november 1918. Lk 1; Tallinna Teataja. Nr 63. 11. november 1918. Lk 2.

järgnenud läbirääkimisi tööliste ja Seckendorffi vahel.²¹ Samuti tutvustati Eesti Ajutise Valitsuse tekkelugu ja koosseisu, põhjendati selle seaduslikkust ning seletati lahti Maanõukogu ajalugu ja kokkukutsumise põhjused. Ajutise Valitsuse legitiimsust põhjendades rõhutati, et selle oli ellu kutsunud rahva poolt valitud Maanõukogu vanematekogu otsusega moodustatud Päästekomitee, ning tööle hakanud valitsus esindas demokraatlikult valitud võimuorganeid. Toonitati, et lähiajal astub kokku ka seadusandlik võim Maanõukogu näol ning seejärel korraldavad valitsus ja Maanõukogu ühiselt Asutava Kogu valimised. Postimehes avaldati lõpuks Eesti iseseisvusdeklaratsioon. Peaaegu igas artiklis kutsuti pärast selgitusi toetama uut demokraatlikku Eesti Vabariiki.²²

13.11 võtsid ministrid Jüri Jaakson ja Peeter Põld lepinguga maapealikult von Zahnilt üle Eestimaa provintsiavalitsuse ja sellega läks endine Eestimaa kubermang Eesti Ajutise Valitsuse kontrolli alla. Liivimaa kubermangu alasid, mille halduskeskuses Riias ka okupatsioonivõimud baseerusid, keeldusid demokraatlikult valitud vallavanematele võimu üle andmast.²³ Sellega sai selgeks ka esimene hetkeseis Eestis: Põhja-Eestis sai tegutsema hakata enam-vähem vabalt Eesti Ajutine Valitsus, samas kui Lõuna-Eestist veel midagi ei loovutatud.

Esimestest tsensuurita ilmunud numbritest peale hakkasid mõlemad ajalehed esitama Ajutise Valitsuse nõudeid okupatsioonivõimudele: lõpetada toiduainete ja muude varade väljavedu, üle anda laod ja raudtee, taastada kogu Eesti piires demokraatlikult valitud kohalikud omavalitsused. Ajalehtedest sai ka sidevahend rahva ja valitsuse vahel, mille kaudu oli võimalik teatada rahvale, mida temalt oodatakse, mida tegema peaks ja keda valitsus hetkel hädasti tööle vajab.

Ka kohandasid ajalehed oma kujundust, paigutades esilehel kõige silmapaistvamale kohale rubriigi „(Eesti) Ajutise Valitsuse tegevus“ või „(Eesti) Ajutise Valitsuse korraldused ja käsud“, kus toodi välja kõige uuem ja tähtsam informatsioon seoses riigi arengutega. Tallinna Teatajas lisati see rubriik 16. novembril ja Postimehes 18. novembril. Rubriigis kirjeldati valitsuse tegevust, näiteks esimeste postmarkide väljaandmine ja posti avamine, ning tutvustati välja antud uusi seadusi, näiteks välispassi seaduseid ja määretleti Eesti kodaniku definitsioon. Seetõttu on ka paljud Riigi Teataja ja ajalehtede artiklid samasugused.

²¹ Sealsamas.

²² Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 1.

²³ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 350.

Pidevalt rõhutati, et Ajutise Valitsuse seljataga seisab rahvas, kes toetab valitsuse tegevust, ning et EAV tegevus on järjepidev ja legitiimne. Näidati, et järjepidevus autonoomiaajaga oli olemas, sest Maanõukogu oli kaudselt andnud AV-le volituse teostada täidesaatvat võimu. See tähendas, et EAV esindas võimu järjepidavust ja tal oli õigus tähtsaid otsuseid teha. Arvatavasti sooviti nende tõsiasiade korduva rõhutamiseiga tõestada nii eesti rahvale kui ka baltisakslastele ja võib-olla isegi liitlastele, et Ajutise valitsuse näol on tegemist seadusliku asutusega, millega võib läbi käia. Lätlastel näiteks sellist esindust, mida läänes seaduslikuks tunnistada sai, polnud.²⁴

Üheks esimeseks kriitiliseks teemaks, millega Ajutine Valitsus tegelema pidi, oli varade väljaveo takistamine. Kuigi võim Eestimaal oli läinud AV kätte, kontrollis raudteed veel Saksa armee ja seda kasutati varade Eestist välja vedamiseks. Mitu korda ja mitu päeva ilmusid Postimehes ja Tallinna Teatajas põllutöö- ja toitusministri telegrammid, kus paluti jaamades peatada sinna saabunud laadungid ja need Tallinnasse tagasi saata.²⁵ Samuti kuulutati, et Saksa vägede poolt kasutatud laod kuuluvad koos sisuga Ajutisele Valitsusele ja nende sisu kodanikud puutada ei tohi.²⁶ Samuti soovitati Saksa soldatitelt mitte midagi osta, sest nende müüdav on tihti Eestist pärit ja Ajutine Valitsus üritab seda läbirääkimiste teel tagasi saada.²⁷

Teine teema, millega Ajutine Valitsus juba esimesel päeval tegeles, oli otsus Maanõukogu vanematekogu kokkukutsumine.²⁸ Esimest korda kogunes vanematekogu 12. novembril ja otsustas 20. novembriks Maanõukogu kokku kutsuda. Samuti kinnitas vanematekogu hädavajalikud muudatused valitsuses, millist otsust loetakse Ajutise valitsuse teise koosseisu loomisaktiks.²⁹ Paari päeva pärast liitus valitsuskoalitsiooniga ka Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei, saades endale neile reserveeritud töö- ja hoolekande- ning tööstus-kaubandusministri ametid. ESDTP kaasati selleks, et leida valitsusele laiemat toetuspinda, eriti pahempoolsete vaadetega Tallinna tööliste seas. Samas loodeti, et sotsiaaldemokraadid suudavad uuendada sotsiaalseadusandlust.³⁰

Kogu selle perioodi jooksul, mil Saksa okupatsioon oli lõppemas, aga Vabadussõda polnud veel alanud, olid lehtedes ilmunud arutlevad artiklid vägagi patriootilised ja julgustavad. Rõhutati

²⁴ Konstantin Päts. Mis tähtsus oli Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel? – Kümme aastat Eesti riiklikku iseseisvust. Tallinn 1928. Lk 6-10.

²⁵ Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 1

²⁶ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 1.

²⁷ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 3.

²⁸ Pajur. Juhan Kukki poliitikuna. 115.

²⁹ Tallinna Teataja. Nr 65. 13. november 1918. Lk 1.

³⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 167.

hetke kriitilisust ja seda, et just nüüd tuleb toetada Eesti riiki. Samas olid need kirjutised põhitoonilt väga positiivsed: riik vajab küll kodanike abi, aga me saame pingutades riikluse ülesehitamisega hakkama. Üleüldiselt keskendusid need artiklid olevikule, mõeldi käesolevale hetkele, tuleviku osas räägiti esialgu vaid sellest, et sakslased lähevad loodetavasti varsti ära. Samuti jagati rohkesti juhiseid nii selle kohta, mida saab ja peab tegema, kui ka selle kohta, mida ei tohi teha. Näiteks paluti, et ei korraldataks Ajutise Valitsuse nõusolekuta meelevaldusi, ei noritaks tüli Saksa sõduritega, oldaks rahulikud, annetataks riigile raha või toiduaineid ja töötataks tavapärasest veelgi innukamalt.

Üheks teravamaks küsimuseks oli võimuvõitlus Lõuna-Eestis. Erinevalt Põhja-Eestist ei antud lõunas võimu Ajutisele Valitsusele üheski sfääris üle, sest endise Liivimaa kubermangu piires olevad alad allusid Riiale, kus Saksa revolutsiooni mõjud olid palju väiksemad ja saksa võimude vastuseis Ajutisele Valitsusele palju tugevam. Tsensuurist vabanenud Postimehe kaudu kutsus Tartu maakonnaavalitsuse esimees Johan Jans ka juba 12. novembril demokraatlikult valitud omavalitsusi rahumeeli võimu üle võtma, kuid edutult.³¹ Samal päeval läksid kohaliku tsensuuriameti (*Pressestelle*) töötajad Postimehe toimetusse ja nõudsid ajalehe taastsenseerimist või sulgemist. Sellele ultimaatumile toimetus ei allunud ja andis tsensuurita välja veel teisegi 12. novembri kuupäeva kandnud lehenumbri, samuti 13. novembri ajalehe. Kuid 13. novembril naasid tsensuuriametnikud koos relvastatud Saksa sõduritega, panid ajalehe kinni ja arreteerisid selle peatoimetaja Adam Bachmanni. Samuti toimiti ka teise Tartu ilmunud päevalehega, Eesti Maarahva Liidu häälekandjaga Maaliit, mis oli ilmunud samuti Saksa tsensuurite loata. Uuesti sai Postimees ilmuda alles 16. novembril, mil sõlmiti kokkulepe Tartu Saksa soldatite nõukoguga. Nõukogu lubas garanteerida mõlemale ajalehele avaldamisvõimalused ilma tsensuurita, kuid tingimusel, et ajalehes ei kirjutata Saksa sõduritest ega Saksamaast solvavalt.³²

Lõuna-Eesti küsimust sai hakata lahendama pärast seda, kui Saksa valitsus määras 14. novembril ametisse Baltimaade peavoliniku, kelleks sai Saksa Riigipäeva liige August Winnig. Tema nimetamist kajastasid ajalehed paaripäevase hilinemisega 17. novembril.³³ See Saksamaal tuntud sotsiaaldemokraat plaanis esialgu jätkata senist okupatsioonipoliitikat, mille sihiks oleks Balti kubermangud Saksa mõjusfääris hoida. Seetõttu ärritas teda uudis, et Eestimaa provintsiavalitsus on evakueerumas ja Tallinnas on kohalik valitsus võimu üle võtnud.

³¹ Postimees. Nr 213. 12. november 1918. Lk 1.

³² Postimees. Nr 216. 16. november 1918. Lk 3.

³³ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 2; Tallinna Teataja. Nr. 68. 16. november 1918. Lk 1.

Ta saatis oma käsualusena noore leitnandi Willi Beckeri Tallinna soldatite nõukoguga läbi rääkima, et see ei annaks relvi ja tekstiilikaupu EAVle. Becker suutiski takistada Saksa soldatite kavatsust relvad Ajutisele Valitsusele üle anda ja neid veenda, et relvad tuleb kasutuskõlbmatuks muuta, visates püssilukud merre. Samas ei soovinud Winnig konflikti eskaleerida, vaid oli valmis leevendada seniste sõjaväelastest võimukandjate jäika kurssi, ja kutsus Ajutise Valitsuse esindajaid Riiga läbi rääkima.³⁴

Läbirääkimised Riias, kus AV-st esindasid Johan Jans, Ferdinand Peterson, Konstantin Konik, Ado Birk, Jaan Kriisa ja Voldemar Puhk, kestsid 16.-19. novembrini.³⁵ Läbirääkimiste algul kinnitas Winnig, et nüüdsest on Eesti seaduslikult taas Venemaa provints, mistõttu ta ei saa Eesti iseseisvust toetada. Samuti leidis ta, et võimu kiire üleandmine võiks ohustada Saksa sõjaväe julgeolekut. Kuid järk-järgult suutsid Eesti saadikud Winnigit veenda ja 18. novembriks oli Winnig valmis tingimisi Eesti Ajutist Valitsust tunnustama. „Riia rahuks“ nimetatava lepingu järgi pidi võim Eesti etnilistes piirides minema hiljemalt 21. novembriks EAV kätte, telegraaf, telefon, raudtee ja post pidid esialgu jääma sakslaste kontrolli alla.³⁶

Eesti ajalehed teavitasid lugejaid Riias toimunud läbirääkimistest pealiskaudselt. 18. novembril teatasid mõlemad hääle kandjad lakooniliselt, et toimuvad läbirääkimised Winnigiga, kuid läbirääkimiste detailidest ei kirjutatud midagi.³⁷ See-eest trükiti mõlemas ajalehes ära läbirääkimiste tulemusena sündinud kokkuleppe tekst. Mõni päev hiljem ilmus Saksamaa reaktsioon lepingule: Saksa valitsus oli valmis küll kokkulepet kinnitada, kuid nõudis õigust Saksamaale kuuluvad toorained Eestist välja vedada.³⁸ Olukord lahenes seeläbi, et Eesti Ajutine Valitsus ostis need toorained ära.³⁹

Samal ajal, kui EAV esindajad Riias Eesti iseseisvuse eest võitlesid, astuti ka Tartus samme eestlaste õiguste ja soovide kaitseks. 18. novembri Postimees teatas, et kavandatakse rahumeelset rahvameeleavaldust, nõudmaks okupatsioonivägede lahkumist ja võimu üleandmist.⁴⁰ Päev hiljem oli Postimees juba palju detailsem: toodi ära meelevalduse toimumise kellaajad ning kirjutati sellest, kes peaksid meelevaldusega liituma ja millised nõudmised tuleks sakslastel täita, et planeeritud meelevaldus ära jääks.⁴¹

³⁴ Winnig. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. 40-42.

³⁵ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 350-355.

³⁶ Winnig. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. 40-42.

³⁷ Tallinna Teataja. Nr 70. 18. november 1918. Lk 1; Postimees. Nr 218. 18. november 1918. Lk 1.

³⁸ Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1918. Lk 1.

³⁹ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 354.

⁴⁰ Postimees. Nr 218. 18. november 1918. Lk 3.

⁴¹ Postimees. Nr 219. 19. november 1918. Lk 1.

20. novembriks kavandatud meeleavaldusse loodeti kaasata kogu linn: tööliste organisatsioonid, haritlas- ja üliõpilasühingud, kõik seltsid ja koolid, samuti eraisikud; korra tagamise eest pidid hoolitsema kaitseliitlased. Vabrikutes, töökodades, ärides, ametiasutustes ja koolides tuli sel päeval töö katkestada. Sakslastelt nõuti kodanikuvabaduste kehtestamist, poliitiliste vangide vabastamist, rekvisitsioonide ja toiduainete/vara väljaveo lõpetamist, demokraatlikult valitud linna- ja maakonnaomavalitsuste võimule ennistamist ning EAV käskude ja korralduste täitmise võimaldamist. Ajalehtedes leidsid mainimist ka soldatite nõukogu ja saksa linnavalitsuse üleskutsed meeleavaldusest loobuda, kusjuures artiklist paistis selgelt välja selle autori pettumus soldatite nõukogu suhtes.⁴² Meeleavaldus jäi aga ära, sest Winnigiga jõuti kokkuleppele ning sakslased asusid neile esitatud nõudmisi täitma.⁴³

Siiski ei toimunud võimu üleandmine nii kiiresti, kui loodeti. Probleeme esines ka Põhja-Eestis, näiteks ei tahetud Paines kreisikassat üle anda, kuid eriti palju tuli neid ette Lõuna-Eestis, kus Saksa võim esialgu veel kindlalt püsis ja kus eestlastele ei antud enamasti midagi üle.⁴⁴ Mitmes paigas, sealhulgas Tartus, venitati võimu eestlastele loovutamise. Tartu linnavalitsuse ülevõtmine kestis 21. novembri õhtust kuni 25. novembrini.⁴⁵ Saaremaal ei oldud 22. novembriks veel midagi üle antud ja kohalikud võimukandjad ei kavatsenudki seda teha.⁴⁶ Võimuvõitlus Lõuna-Eestis jätkus veel Vabadussõja algusnädalatelgi.⁴⁷

Riia leping leevendas küll pinged sakslaste ja Ajutise Valitsuse vahel, kuid raudtee jäi esialgu sakslaste kätte. Juba enne lepet Winnigiga kirjutati lehtedes mitu korda, et raudtee tuleb võimalikult ruttu üle võtta, sest seda mööda veetakse Eestist välja rahvuslikke rikkusi ja toiduvarusid, raudteetöölise töötingimused on kehvad (palk on väike, 8-tunnine tööpäev on tühistatud, eesti keel on tõrjutud seisundis jne) ning tavakodanikel on raske Eesti piires liikuda, kuna raudteid kasutab Saksa sõjavägi.⁴⁸ Eesti raudteede korraldaja Karl Ipsberg käis komandör Hugo von Katheriga raudtee üleandmisest rääkimas ja saavutas esialgu edu, tehes juba 16. novembril lepingu, mille tingimused sakslasi raudtee kasutamises piirasid. Näiteks ei võinud nad vaguneid Valgast lõuna poole enam viia.⁴⁹ Sakslastele surve pealepanekuks korraldati raudteelaste streik.⁵⁰ Riia leppes lubati esialgu raudtee sakslaste kätte jätta ja kuigi Eesti

⁴² Sealsamas.

⁴³ Postimees. Nr 220. 20. november 1918. Lk 1.

⁴⁴ Pajur. Juhan Kukk ja omariikluse loomine. 122.

⁴⁵ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 2.

⁴⁶ Laaman. Eesti iseseisvuse süünd. 354.

⁴⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 172.

⁴⁸ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 1-3.

⁴⁹ Karl Ipsberg. Ühe sirge mehe elukäik. Tallinn 2010. Lk 238.

⁵⁰ Larka. Pihkva korpuse retk Tallinna peale. Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt II. 80.

valitsus läbirääkimisi raudtee ülevõtmiseks jätkas, ei saavutanud esialgu edu.⁵¹ Siiski oli Eesti riigil paar rongi ka enda tarvitada, sest 23. novمبرi Tallinna Teataja palus reisijatel kasutada ronge vaid hädajuhtumil, sest riigil on vaguneid sedavõrd vähe.⁵² 27. novembril teatasid mõlemad ajalehed, et teedeminister teeb ettevalmistusi raudteede, telegraafi- ja telefoniasutuste ülevõtmiseks. Ettevalmistused seisnesid sobivate töötajate otsimises ja ametisse nimetamises, kes oleksid kohe valmis tööle asuma, kui raudteed üle antakse. Kuni Vabadussõjani mingit sisulist edu raudteede ülevõtmises ei saavutatud.⁵³

Kuna Eesti riik oli uus ja ilma sisulise eelkäijata, valitses riigis esimestel nädalatel tohutu kaadripuudus. Lehtedes väljendus see pidevate töökuulutuste ja palvete näol, mis kutsusid endisi töötajaid nüüd Ajutise valitsuse jaoks tööle. 18. novembril kutsuti tööle endisi postiametnikke⁵⁴, 25. novembril otsiti piirile piirivalvureid ja kohtutesse kohtunikke.⁵⁵ Raskusi oli isegi valitsuse usaldusmeeste leidmisega maakondadesse.⁵⁶

Maanõukogu kogunes 20. novembril ja selleks, et rahvaesindusel oleks vabad käed uue valitsuse moodustamiseks, pani Ajutine Valitsus volitused maha. Maanõukogu tegi oma juhatusel ülesandeks moodustada, erakondadega läbirääkides, uus valitsus. See kinnitati ametisse 27. novembril. Ajalehed kajastasid valitsuskriisi peamiselt läbi Maanõukogu koosolekute kirjelduste, sedastades korduvalt, et maanõunikud küll arutasid mitmeid olulisi teemasid, kuid ei langetanud otsuseid, sest soovisid ära oodata uue valitsuse tuleku. Näiteks keeldusid 22. novembril sotsiaaldemokraadid arutamast välislaenu küsimust, kuni polnud selge, milline saab olema uus valitsus ja selle poliitiline kurss.⁵⁷

21. ja 22. novembril kirjeldasid Postimees ja Tallinna Teataja Maanõukogu avaistungit ja sellel peetud kõnesid.⁵⁸ Järgmisest päevast hakkas mõlemas ajalehes ilmuma uus rubriik: „Eesti Maapäeval“ või „Eesti Maapäeva koosolek.“ Selles alajaotuses ilmunud artiklitega hoiti lugejaid kursis küsimustega, mis hetkel Maanõukogus aktuaalsed olid – mida arutati, kes olid mõne seaduse vastu ja kes poolt jne. Ajalehed ei suutnud alati püsida Maanõukoguga samal järjel ning näiteks 22. novembri istungit kirjeldati alles 25. novembril; samas võis mõnel päeval ilmuda ajalehes ülevaade Maanõukogu pooltise-päevasest tegevusest. Koosoleku kirjeldamist

⁵¹ Postimees. Nr 220. 20. november 1918. Lk 1.

⁵² Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1918. Lk 1.

⁵³ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 1.

⁵⁴ Postimees. Nr 218. 18. november 1918. Lk 3.

⁵⁵ Tallinna Teataja. Nr 72. 25. november 1918. Lk 1.

⁵⁶ Pajur. Juhan Kukki ja omariikluse loomine. 121.

⁵⁷ Postimees. Nr 223. 23. november 1918. Lk 1.

⁵⁸ Postimees. Nr 221. 21. november 1918. Lk 2./Tallinna Teataja. Nr 70. 22. november 1918. Lk 3.

jätkati järgmises lehenumbris sealt, kus eelmises pooleli jäädi. Erinevalt „Ajutise Valitsuse tegevuse“ rubriigist ei ilmunud Maanõukogu tegevust kajastanud kirjutised alati esimesel leheküljel, vaid mõnikord ka mujal, vahel koguni viimasel leheküljel.

Pärast Riia lepet tõusis teemaks ka arhiivide ülevõtmine. Peagi aga selgus, et sakslased olid oma tavapärasel viisil koos kõige muuga ka arhiivid minema viinud või ära hävitanud. Selle vastu protestis mitmetes ajalehenumbrites Eesti Rahva Muuseum, paludes ühtlasi kõigil inimestel, kel võimalik, aidata meie ajalugu päästa.⁵⁹ 26. novembril teatas kohtuminister Jaan Poska Winnigile ka ametlikult, et Eesti Ajutine Valitsus soovib arhiive puutumatul kujul tagasi saada. Suuremat kasu sellest siiski ei olnud ja olukord jäi endiseks.⁶⁰

Võimu ülevõtmisel selgus, et sakslased olid tühjendanud enamuse rahaasutustest. Näiteks Eestimaa provintsivalitsusest leiti vaid 15 660 rubla, samas kui Ida-Laenukassas oli üle miljoni provintsivalitsuse raha, mida aga keelduti välja andmast. Samuti keelduti välja andmast Talurahva Põllupanga (319 000 rubla) ja tolliameti (783 414 marka) rahasid. Suuremad summad õnnestus kätte saada vaid Tallinna toitlusametist (100 000 marka) ja Saaremaalt (42 000 marka).⁶¹ Ajalehedki kurtsid selle üle, et sakslased on kassad tühjaks teinud, ja et Ida-Laenukassa ei anna raha ilma endise maapealiku von Zahni allkirjata välja.⁶² Samuti kutsuti eestlasi tegema Ajutisele valitsusele annetusi või paigutama oma raha ühistegelikesse laenuasutustesse, kust riik seda kasutada saaks.⁶³ Küsimus, millist väeringut Eesti Vabariik kasutama peaks, tollal veel ei tõstatunud ei valitsuses ega ajalehtedes.

Valitsuse rahavajadus kasvas kiiresti ja juba esimestel tegevuspäevadel kerkis küsimus, kust leida raha. Ajalehed olid selles küsimuses pigem kirjeldavad ja väga palju lahendusi ei esitatud. Peale teavitavate uudiste, et Eesti on rahast tühjaks tehtud (sellest paistis läbi pettumus sakslaste jultumusest), piirdusid lehed vaid soovitustega annetada valitsusele või panna raha pank. 22. novembril sai see teema läbivaks Maanõukogus ja pakutud lahenduskäiki tõi leht poliitikute sõnu tsiteerides esile. Kolm väljamõeldud lahendust olid: oma raha loomine, laen välisriigilt või siselaenu võtmine (lühiajalisi võlakohustusi välja andes). Oma raha idee jäeti kõrvale, siselaenu hakati koheselt ette valmistama, samal ajal otsides ka välislaenu võimalust.⁶⁴

⁵⁹ Postimees. Nr 221. 21. november 1918. Lk 1.

⁶⁰ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 1.

⁶¹ Pajur. Juhan Kukk ja omariikluse loomine. 127.

⁶² Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 1.

⁶³ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 1.

⁶⁴ Postimees. Nr 224. 25. november 1918. Lk 1.

Muuseas nõudis Ajutine Valitsus kohtutelt, et nad loovutaksid sinna laekunud trahvisummad riigile. Vabadussõja alguseks ei realiseerunud ükski lahendus.⁶⁵

Võimu ülevõtmisega kaasnes kohtusüsteemi üles ehitamine. Kohtute küsimus, mida eriti palju Tallinna Teatajas arutati, tuli teemaks esimest korda juba 14. novemberil. Ajalehes kurdeti, et ei saa „korralikuks pidada sarnast kohut, kus inimest tagaselga vargaks ja mis tahes võib teha, kui poole aasta vältusel sarnasel alusel mitte üle aastasi kinniistumise ei määra. Ja ometi on meil niinimetatud politseikohtud rohkem kui poole aasta vältusel sarnasel alusel töötanud.“ Eriti oligi rahvale pinnuks silmas okupatsiooniaegsed karmid politseikohtud ja süüdlase tagaselja süüdimõistmine.⁶⁶ Artikkel tundus mõju avaldavat, sest Tallinnas kaotati politseikohtud tunduvalt kiiremini kui mujal Eestis.⁶⁷ Valitsus asus kiiresti ka kogu süsteemi üles ehitama. 23. novembril teatati lugejatele, et Ajutine Valitsus on reglementeerinud ajutise kohtusüsteemi, enamik kohtutest on üle võetud ja alustavad taas tööd, kusjuures nende töökeeleks saab eesti keel.⁶⁸ Endiste vallakohtute ja ülemtalurahvakohtute asemele loodi ajutiselt rahukohtud ja ringkonnakohtud. Lubati üle vaadata ka okupatsiooni ajal süüdi mõistetute kohtuasjad.⁶⁹ Nende esialgesete reformide tulemusel sai algeline Eesti kohtusüsteem toimima.⁷⁰

Esimestest vabaduspäevadest peale oli ajalehtedes tähtsaks teemaks poliitvangide vabastamine, mis väljendus lehtedes teemast pideva kirjutamisena. Okupatsiooni ajal oli vangi pandud palju eestlasi, seehulgas Ajutise Valitsuse peaminister Konstantin Päts. Poliitvangidest ja nende vabastamiskatsetest leidis rohkesti uudiseid, näiteks kirjutati 14. novemberil sellest, kuidas sakslased olid üritanud poliitvange Eestist ära viia, aga Ajutine Valitsus oli selle seisma suutnud panna ja nüüd kavandas vangla üle võtmist.⁷¹ Artiklis „Poliitilised vangid vabaks“ ei rõhutatud ainult (enamlaste ja) Saksa ebaõiglust poliitiliste vangide võtmisel, vaid paluti ka hoolitseda selle eest, et Eesti riik mitte poliitvange ei võtaks, vaid isikuvabaduste põhimõtetest lähtuks ja inimest vaid õigustatult vangistaks. Niisiis oli eestlastel poliitvangistusest kõrini ja loodeti, et uue riigi tekkega senised vangid vabanevad ja riik enam uusi ei tekita.⁷²

⁶⁵ Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 1.

⁶⁶ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 2.

⁶⁷ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 1.

⁶⁸ Tallinna Teataja. Nr 73. 23. november 1918. Lk 1.

⁶⁹ Tallinna Teataja. Nr 74. 24. november 1918. Lk 1.

⁷⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I, 167.

⁷¹ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 1.

⁷² Postimees. Nr 216. 16. november 1918. Lk 2.

Ühiskonnas muidu palju poleemikat tekitavast maaküsimusest ajalehtedes palju juttu polnud. Tõenäoliselt ei olnud see esimestel päevadel eestlaste jaoks kõige kriitilisem probleem, pigem keskendusid lehed rahvusliku Eesti eufooria levitamisele. Teiseks faktoriks, miks lehed võisid vältida maaküsimuse arutelu, oli asjaolu, et Saksa sõjavägi oli veel Eestis ja loosungid, mis kutsunuks sakslastelt maad ära võtma, oleks võinud pingeid tekitada, sest okupatsiooniväed lubasid baltisakslaste õigusi Eestis kaitsta. Maaküsimus kerkis aga esile esimesel Maanõukogu tööpäeval, kui sotsiaaldemokraadid nõudsid mõisade ülevõtmist, millele järgnenud arutelu ajalehed hoolega kajastasid.⁷³ Pikema arutelu tulemusel võeti vastu otsus allutada era-, kiriku- ja rüütelkonna mõisad vallanõukogude kontrollile.⁷⁴

Üheks kriitiliseks teemaks, mis ajalehtedes ikka erinevate nurkade alt tähelepanu sai, oli haridus. Muudatuste vajadus oli selge, kuid mida ja kuidas teha, polnud üheselt mõistetav. 12. novembril kogunenud Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts leidis, et Eesti koolielu tuleks muutma hakata. Soovitati komisjon luua, mis hariduskava välja töötama hakkaks, aga kõige olulisemaks peeti saksa keele tundide vähendamist.⁷⁵ Mitmed koolid pidasid oma koosolekuid, kus valisid tagasi rahvusmeelseid juhte ja õpetajaid. Näiteks (Tallinna) Linna lütseumis toimus 12. novembril lapsevanemate täiskogu koosolek, kus otsustati vana direktriis tagasi valida ja tema saksaagelele tagandajale „teoviisi kohta põlgust avaldada.“⁷⁶ Artiklis „Koolid kõrgeandeliste lastele“ toodi eeskujuna välja Berliinis töötav tasuta kooli, mis rahaliselt kehvas seisus vanematele võimaldas last kooli panna.⁷⁷ Riigi tasandil hariduse vallas eriti palju enne Vabadussõda teha ei jõutud ja hariduse reformimine jäi tulevikku.

Ülikooli ülevõtmine ajalehtedes väga suurt arutelu ei tekitanud. See-eest on lehtedes märgata üliõpilasliitude aktiviseerumist. Mitmed seltsid ja korporatsioonid otsustasid välja visata üliõpilasi, kes okupatsiooni ajal ülikoolis käimist jätkasid, sest liidud olid otsustanud boikoteerida Saksa okupatsiooni all toimivat saksakeelset Tartu ülikooli.⁷⁸ 17. novembril palus Tallinna Eesti Üliõpilaste Ring haridusministeeriumil TÜ kohe üle võtta,⁷⁹ kuid lepe Winnigiga 19. novembril lubas Tartu ülikooli alles 1. detsembril üle anda.⁸⁰

⁷³ Postimees. Nr 223. 23. november 1918. Lk 1.

⁷⁴ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 1.

⁷⁵ Tallinna Teataja. Nr 64. 12. november 1918. Lk 1.

⁷⁶ Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 2.

⁷⁷ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 2.

⁷⁸ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 2.

⁷⁹ Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 3.

⁸⁰ Winnig. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. 42.

Otsapidi puudutas riigi ülesehitamine ka religiooni küsimus Eestis. Eestlaste suhtumine kirikueliiti ei olnud pärast Saksa okupatsiooni väga vaimustunud, sest konsistoorium oli suuresti okupatsiooni ajal sakslaste poolele üle läinud. Seetõttu kutsuti konsistooriumi uuendamisele.⁸¹ See-eest avaldas Eesti õigeusu piiskop Platon 15. novembril artikli, milles kutsus rahvast Ajutise Valitsuse taha koonduma,⁸² mille eest tänu piiskopile väljendati nädala pärast artiklis „Piiskopi õnnistus Eesti rahvale“.⁸³

Pärast seda, kui Ajutise Valitsuse ja Maanõukogu taaskogunemise ja Saksa vägede peatse lahkumise eufooria oli ajalehtedest kadunud, hakati arutama erinevaid teemasid, mis riigi kohest tähelepanu vajasisid. Kõige esimene neist teemadest oli Lõuna-Eestis enda kontrolli alla saamine, mis sai palju tähelepanu, eriti Postimehes. Pärast leppe saavutamist hargnesid probleemid mitmeteks: kohtud, rahaküsimus, konsistooriumi uuendamine, jne. Tegelikult võttis riik nende lahendamisel initsiatiivi, enamuse ajast ajalehed jõudsid vaid teatada, milline seadus taas vastu võeti ja arutelu teemadel toimus vähe. Isegi maaküsimus ei tekitanud lehtedes suuremat diskussiooni. Seetõttu on novembri viimase nädala ajalehtedes vähe arutlevaid artikleid ja rohkem Maanõukogu arutelusid, mida aga ei saa täielikult avalikkuse arvamuseks ümber arvata.

⁸¹ Tallinna Teataja. Nr 75. 28. november 1918. Lk 2.

⁸² Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 1.

⁸³ Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1918. Lk 3.

Toitlusküsimus

Eesti riikluse loomise kõrval oli üheks suuremaks ja tähtsamaks teemaks nii enne kui ka pärast Ajutise Valitsuse tööle asumist, toitlusküsimus. Sellest probleemist räägiti sisuliselt igas lehenumbris ning tavaliselt mitmes erinevas artiklis erisuguste nurkade alt, tuues välja toitluskriisi erinevaid valdkondi ja nõuandeid sellega toime tulekuks. Esiolgu probleemile aga mingit lahendust ei leitud.

Selleks ajaks, kui Eestis algas Saksa okupatsioon, olid eestlased peaaegu neli aastat sõjaseisukorda kannatanud. Linnades elati talongisüsteemi peal, mis tähendas, et toitu sai vaid piiratud kogustes talongide vastu. Toidukriisi süvenedes oli hakatud aga talongide eest saama aina vähem toitu. Maainimeste jaoks polnud toitlusprobleem nii kriitiline, kuid kohustus linlasi toita, meeste ja hobuste mobiliseerimine, toiduainete ja kariloomade rekvireerimised, põllutöötajate ja väetiste sisseveo katkemine olid kaasa toonud haritava põllupinna, kariloomade arvu ja saagikuse olulise languse, mistap ei suutnud Eesti enam ise oma rahvast ära toita. Ka Venemaa ei suutnud varustada Baltikumi teraviljaga⁸⁴ ning muidugi ei teinud Saksa okupatsioonigi siinsete elanike elu lihtsamaks. Kehtestati turuhinnast tunduvalt madalamad hinnad, millega Saksa sõjavägi talunikelt toitu kokku osta võis. Müük oli talunikel kohustuslik. Keelati mitmete toiduainete, sealhulgas teravilja, vabakaubandus. Toiduainete väljaviimine linna piirest keelati tsiviilisikutel eriloata ära ja juhul kui neilt teel olles läbiotsimise käigus toiduaineid leiti, konfiskeeriti need. Lisaks anti Tallinnas teravilja jahvatamise ja leiva küpsetamise ainuõigus okupatsioonivõimude sõbralikule Christian Rotermanni suurettevõttele.⁸⁵

Toitlusküsimused olid ühed vähestest Eesti siseprobleemidest, millest ka okupatsiooniajal rääkida võis. Tsensuur ei olnud vastu, kui ajalehed kirjutasid, et Eestis on toiduga kehvasti ja sellega on probleem. Samas sai seda teemat käsitleda siiski vaid kindlates raamides: okupatsioonivõimud keelasid selle seostamise poliitiliste küsimustega, mistõttu Tallinnas 7. novembril vallandunud toitlusrahutustest ei saanud Postimees sõnagi kirjutada.⁸⁶ Samuti ei võinud ajalehed kirjutada sellest, et rekvireeritud toiduaineid viiakse Saksamaale. Selle asemel väideti, et vilja kasutatakse kohapeal olevate sõdurite ja linnade toitmiseks.⁸⁷

⁸⁴ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 175-176.

⁸⁵ Kruus. Saksa okupatsioon Eestis. 93-98.

⁸⁶ Postimees. Nr 213. 12. november 1918. Lk 1-2.

⁸⁷ Kruus. Saksa okupatsioon Eestis. 93-95.

Kuid okupatsioonivõimude rakendatud karmid meetmed said saatuslikuks ka talle endale. Kui sakslased mõistsid, et nad peavad Eesti loovutama, suurendasid nad väljaveetava toidu kogust ja vähendasid Tallinnas leivanorme. See põhjustas Tallinnas sündmused, mida hiljem tunti toitusrahutuste nime all. 7. novembril kogunesid naised linna toitluskomiteesse meelt avaldama, 8. novembril liitusid nendega töölised ja vabrikud jäid seisma. 9. novembril lisandusid toitlusolude parandamise nõudmisele poliitilised nõudmised: kindral Adolf von Seckendorffi juurde saadetud delegatsioon nõudis okupatsioonivägede väljaviimist ja Eesti Ajutise Valitsuse tegevuse taastamist, samuti kirjeldasid nad sündmusi tegelikkusest värvikamat, rääkides kümnete tuhandete eestlaste väljaastumisest. See kõik ehmatas Seckendorffi ja ta nõustus Jaan Poskaga kokku saama. 10. novembril toimunud kohtumisel teatas Poska, et leivakoguse suurendamisest enam ei piisa, ning et tema, Poska üksi ei saa olukorra rahustamiseks midagi ära teha. Seepeale andis Seckendorff Poskale loa Maanõukogu kokku kutsumiseks.⁸⁸

Pärast Ajutise Valitsuse 11. novembri koosolekut läks tollane põllutöö- ja toitlusminister Jaan Raamot kohe Eestimaa toitlusvalitsusse ja suutis oma veenava otsekoheuse ja nõudmistega sakslaste vastupuiklemisest hoolimata nõuda välja toitlusvalitsuse raamatud, võtmed ja varad.⁸⁹ Toitlusküsimus jäi aga teravalt päevakorrale. Tallinna Teataja nimetas seda kõige kriitilisemaks probleemiks, millega ajutine valitsus tegelema peab hakkama.⁹⁰ Põllutöö- ja toitlusminister käskis kohalikke omavalitsusi toiduaineid sakslastele enam mitte anda ning peatada Eestist väljaminevad toidulaadungid, esitades ajalehtedes mitu korda järgmise telegrammi: „Kõigile jaamadele kuni Valgani, Narvani, Haapsaluni ja Paldiskini, kirjutan ette kõik loomad, vili, kartuli ja muud toiduained, mis viimaste päevade jooksul sõjaväevõimude poolt võetud, kinni pidada ja toitlusministeeriumi nime peale Tallinna saata. Igasugune toiduainete väljavedu Eestimaa piiridest on keelatud.“⁹¹

Esiailgu suudeti sakslaste ronge peatada, toiduaineid sadamast tagasi linna saata ja laohooneid üle võtta vaid juhuslikult, sõltudes sakslaste käskudest ja eestlaste läbirääkimisostkustest. Kindralleitnant Ludwig von Estorffi poolt allkirjastatud teated olid igatahes 13. novembril Tartus üleval, mis nõudsid talupoegadelt jätkuvalt toidu müümist Saksa sõduritele.⁹² 16. novembril avaldas Ajutine Valitsus ametliku määruse, milles teatas, et võtab lahkuvate Saksa

⁸⁸ Graf. Eesti rahvusriik. 258.

⁸⁹ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 345-349.

⁹⁰ Tallinna Teataja. Nr 63. 11. november 1918. Lk 1.

⁹¹ Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 1.

⁹² Samas, 2.

vägede kohapeal olevad tagavarad ja laod Eesti riigi omandiks.⁹³ Kutsuti talunikke noorele vabariigile põllusaadusi annetama, sest nüüd antakse toitu omadele, lubades ka annetuste eest maksta. Rõhutati, et praegu on uuele riigile vägagi kriitiline hetk ja kui valitsus pole suuteline oma kodanikke toiduga varustama, siis iseseisev Eesti tõenäoliselt püsima ei jää.⁹⁴ Kuni 19. novembrini ei andnud taolised üleskutsed suuri tulemusi, sest alles äsja tegevust alustanud valitsusel polnud veel ametnikke ega võimekust takistada väljaviidavaid laadungeid. Samuti polnud ei Saksamaa valitsus ega okupatsioonivõimud tunnustanud Ajutist Valitsust, mistõttu tõrguti eestlastele võimu üle andmast.

Olukord hakkas paranema, kui Saksa 8. armee ülemjuhatus andis kohalikele sõjaväevõimudele käsu Eestist toidu väljavedu seisma panna, kuni selgub selle maa tulevik. See otsus tulenes Riias parasjagu käimas olnud läbirääkimistest Baltimaade peavoliniku August Winnigi ja Eesti Ajutise Valitsuse esindajate vahel.⁹⁵ Kõnelustel saavutatud kokkuleppe tulemusena lubati lõpetada toiduainete rekvireerimine ja väljavedu Saksamaale ning Eesti Ajutisele Valitsusele üle anda laod, inventar ja tagavarad. Lisaks saavutasid eestlased Riia rahu kokkuleppes, et toiduaineid võis ametlikult välja viia vaid EAV ja Saksa soldatite nõukogu nõusolekul.⁹⁶

Winnigiga sõlmitud lepe kohustas Ajutist Valitsust koos Saksa sõjaväevõimudega korraldama sõdurite toitmist ja majutamist.⁹⁷ Seetõttu pidi ise kriisis vaevlev EAV tegelema ka veel Saksa sõjaväelaste toitmise. See konflikti õnneks ei tekitanud ja valitsus sai sellega hakkama. Samuti ostsid Saksa sõdurid puudulike kontrollimehhanismide tõttu vabalt kaeru, heini ja õlgi kokku, see-eest oli neil keelatud osta leivavilja.⁹⁸ Ajalehtedes kajastus see kurtmisena, et valitsus pole suutnud piiri panna Saksa sõduritele, kes saavad rahu toitu otsa ja Saksamaale saata.⁹⁹

Eesti Ajutine Valitsus oli suhteliselt ruttu valmis toitlustusasutusi üle võtma. Toitlusminister oli algusest peale asunud väga pingsalt toitluskriisi lahendamise tegelema ja asutuste ülevõtmiseks ette valmistuma. 27. novembril loodud Ajutise Valitsuse III koosseisus oli eraldatud esimest korda toitlusministeerium põllutöoministeeriumist. Jaan Raamot jäi jätkuvalt toitlusministriks, samas kui põllutöoministriks sai Otto Strandman.¹⁰⁰ Toitlusolukorra

⁹³ Valge. Lahtirakendamine. 104.

⁹⁴ Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 1.

⁹⁵ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 1.

⁹⁶ Postimees. Nr 222. 22. november 1918. Lk 1.

⁹⁷ Tallinna Teataja. Nr 70. 22. november 1918. Lk 1.

⁹⁸ Nele Kuuks. Eesti toitlusolud ning toitlusministeeriumi roll nende kujundamisel 1918-1920. Tartu 2017. Lk 38.

⁹⁹ Kruus. Saksa okkupatsioon Eestis. 97.

¹⁰⁰ Jaan Toomla. Valitud ja valitsenud: Eesti parlamentaarsete ja muude esinduskogude ning valitsuste isikkoosseis aastail 1917-1999. Tallinn 1999. Lk 147.

reguleerimiseks rajati kõrgem toitlusasutus toitlusministeeriumi toitlusosakonna näol; kohapeal vastutasid rahva toitmise eest linnade, valdade ja maakondade omavalitsused, mille juurde asutati toitlusosakonnad. Tegelikuses ei jõudnud toitlusosakonnad enne Vabadussõja algust tööle hakata.¹⁰¹

Kõikjal, kus võeti üle kohalik võim, võeti esmajärjekorras üle ka toitlustamine. Näiteks Tallinnas võeti juba 11. novembril toitlusvalitsus üle.¹⁰² Siiski ei andnud sakslased toitlusametit igal pool nii lihtsalt üle, näiteks Tartu toitlusameti täielikust ülevõtmisest sai Postimees teatada alles 28. novembril.¹⁰³

Toitlustamine mõjutas ka kohalikku poliitikat. Näiteks soovis Pärnu saksa linnavalitsus juba 14. novembril volitusi üle anda, sest toiduvarud olid sisuliselt otsas ja võimu üleandmisega jäänuks toidupuudus uue linnavalitsuse mureks. Kuid Pärnu maakonnapealik keeldus oma võimu üle andmast, sest polnud vastavat korraldust saanud. Samuti polnud sellest huvitatud kohapeal valitud soldatite nõukogu, mistõttu ei antud Pärnu linna siiski varem üle.¹⁰⁴

Toitluskorralduse kohta 19. novembril välja antud põllutöö- ja toitlusministri määrused ilmusid Postimehes 22. novembril. Sellega asuti toidujagamist ja müümist korraldama: keelati riigi piires toiduainete väljaviimine, alkoholi valmistamine ning piimast juustu valmistamine. Samas lubati vaba kauplemine piimaga, piimasaadustega, munade ja lihaga, vorsti lubati ka valmistada, kuid ainult hobuselihast. Ülejäänud toiduainetega jätkuvalt kaubelda ei tohtinud ja okupatsiooniaegsed piirangud jäid kehtima.¹⁰⁵

Hoolimata lepingust Winnigiga kestis toiduainete väljavedu Eestist edasi. Sakslased venitasid tihti lubatu üleandmistega ja selleks ajaks, kui nad laod üle andsid, olid need põhjalikult tühjaks tehtud. Eesti Vabariik ei suutnud samuti väljavedu peatada, sest raudtee oli jätkuvalt sakslaste käes. Ajalehed kurtsid korduvalt, et hoolimata sakslaste lubadustest toidu väljavedu lõpetada see jätkub, aga selle vastu ei suudeta palju teha. Selline olukord püsis kuni Vabadussõja alguseni.¹⁰⁶

Kõige suuremat häda kannatanud inimesed said vahel võimaluse ajalehe kaudu annetusi ja toitu paluda. Vähemalt üks lesk ja üks orb olid ajalehtedes abipaluvate hädasolijatena välja toodud.

¹⁰¹ Tallinna Teataja. Nr 70. 22. november 1918. Lk 1.

¹⁰² Laaman. Eesti iseseisvuse süünd. 348.

¹⁰³ Postimees. Nr 227. 28. november 1918. Lk 2.

¹⁰⁴ Postimees. Nr 219. 19. november 1918. Lk 1.

¹⁰⁵ Valge. Lahtirakendamine. 106.

¹⁰⁶ Postimees. Nr 224. 25. november 1918. Lk 2.

Sellised nähtused olid aga pigem erandlikud ja esinesid vaid üksikudel juhtudel.¹⁰⁷ Lisaks eraisikutele palusid erandkorras ka paar asutust end toetada, näiteks Eesti Kaitseliit kutsus endale toitu ja raha annetama.¹⁰⁸

Viimasel nädalal enne Vabadussõda sai Ajutine Valitsus enam-vähem täpse kujutelma toitusseisust. Umbkaudsetel andmetel leidis Eestis teravilja vaid 2/3 vajalikust. Puudust tunti ka lihast, mida oli suures mahus välja veetud ja millega suudeti rahuldada vaid pool riigi tarvidusest.¹⁰⁹ Kõige raskem seis oli aga hoopis piimaga. Kuna enne jõule polnud võimalik piima juurde saada, siis keelati ära nii juustu- kui ka kohupiima valmistamine. Ainult kartulitega polnud probleeme, neid leidis lausa üle oma vajaduste, kuigi suur osa kartulisaagist oli kehva kvaliteediga ja pigem loomasöödaks kõlbulik. Sellegipoolest palus põllutöö- ja toitusminister Jaan Raamot, et neid välismaale müüma ei hakataks, vaid varuks hoitaks ning võimalusel tärklisevabrik avataks. Tärklis saaks siis rahvale jagada, kui ülejäänud toituainetest puudus on.¹¹⁰

Samuti selgus võimu ülevõtmisel, kui vähe leidis toiduvarusid Eesti linnades. Enamikus linnades elati 2-3 kuni kümne päevase varuga ja valitsus pidi kohe rakendama erinevaid meetmeid, et linnadesse toitu juurde muretseda. Ajalehed kutsusid korduvalt põllumehi linlaste jaoks põllusaadusi loovutama või müüma ning isegi rohkem põllul töötama, et rohkem saaduseid riigile anda. Suuremate linnade, Tallinna ja Narva, jaoks pani põllutöö- ja toitusminister kehtima määrused, mis kohustasid ümberkaudseid talusid, mõisaid ja meiereisid toiduaineid linna transportima.¹¹¹ Kuna vabatahtlike annetustena koguti loodetust vähem vilja, otsustas valitsus korraldada vilja sundvõtmise, mis rakendus aga juba pärast Vabadussõja puhkemist.¹¹²

Tegelikkuses poleks 1918. aasta põllusaagist jätkunud ka siis, kui see tervikuna oleks Eestisse jäänud. Rukkist ja nisust oleks isegi juhul, kui kõik Eestisse oleks jäänud, 55 000 tonni puudu olnud. Kuigi eelmisest aastast olid mingid varud säilinud, polnud need pärast rekvisitsiooni kuigi suured. Seega oli probleemi lahendamiseks hädavajalik vilja import, kuid sellest teemast ajalehed ei rääkinud, tõenäoliselt polnud see too hetk veel lihtsalt teada.¹¹³

¹⁰⁷ Postimees. Nr 222. 22. november 1918. Lk 2.

¹⁰⁸ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 2.

¹⁰⁹ Valge. Lahtirakendamine. 105.

¹¹⁰ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 3.

¹¹¹ Tallinna Teataja. Nr 72. 25. november 1918. Lk 1.

¹¹² Valge. Lahtirakendamine. 106.

¹¹³ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I 176

Üleüldiselt kirjeldati ajalehtedes toitusküsimust üsnagi neutraalselt. Vähe oli sisulisi arutlevaid artikleid, mis teemaga tegelesid. Küllap oli mõttetu kirjutada teemast, kui ei olnud mingit lahendust sellele pakkuda. Seetõttu tuleb au anda ka nendele artiklitele, mis arutlesid toitusprobleemi, näiteks „Raskel ajal“ kutsus talumeestele selgitustööd tegema, et nad Eesti Vabariigi nimel praegu ekstra vaeva näeks.¹¹⁴ Tohutult oli aga artikleid, mis kirjeldasid valitsuse poolt ettevõtetut, et toitu Eestisse jätta, või tõid välja probleeme, näiteks jätkuva toiduainete väljaveo. See annab selgelt märku, et probleem oli eestlastele lähedane.

Saksa okupatsiooni ajal oli vabakaubandus suures osas keelatud, mistõttu olid tollal turud üsnagi vaikseks jäänud. Okupatsiooni lõppedes aga taastus seal järk-järgult elu, eriti pärast piima ja liha hinna vabaks laskmist. Turul võis üle pika aja kohta palju inimesi ning kaubeldi lisaks kartulitele ka viljaga. Üle pika aja oli võimalik leida turult liha ja piima. Samuti tõi vaba kauplemine ja konkurents kaasa kohatise hindade languse. Hinnalangus oli aga suhteline ja üldiselt jäid liha, vilja ja piima hinnad kuni toituskriisi lahenemiseni vägagi kõrgeks.¹¹⁵

Paralleelselt toitusasutuste ülevõtmisega tegeleti ka toiduainete kadu põhjustanud probleemidega. Lisaks sakslastele, kes toitu Saksamaale viisid, kippusid toiduained Venemaaga piirnevatest Peipsi-äärsetest valdadest ja Virumaalt üle piiri Venemaale liikuma, mistõttu võeti piiriäärseid alad kõrgendatud tähelepanu alla, et toiduained Venemaale ei liiguks. Kodusõjas oleval Venemaal valitses veelgi suurem toidupuudus, mistõttu üritasid nii eestlastest hangeldajad, kui ka kohalikud venelased toiduaineid Venemaale smugeldada ja neid seal tunduvalt kallimalt maha müüa.¹¹⁶ Eriti tõsine oli see probleem Narva linnas, mistõttu keelati näiteks Rakverest Narva toiduainete vedamine, sest kardeti, et see sealt edasi Venemaale liigub.¹¹⁷ Seetõttu olid ka Narva toiduvarud palju väiksemad teistest Eesti linnade varudest.¹¹⁸ Sellele probleemile hakkasid häälekandjad aja möödudes aina rohkem tähelepanu juhtima, paludes talunikel toitu mitte Venemaale viia ega ka hangeldajatele müüa, kes Venemaal äri tegid.¹¹⁹ Ka valitsus üritas takistada toidu Venemaale libisemist, sulgedes piiri Narvas täielikult. Esialgu sai üle piiri maakonna Kaitseliidu ülema loal,¹²⁰ hiljem oli piiriületuseks vaja valitsuse usaldusmehe luba.¹²¹ Samuti tabati rohkem salakaubavedajaid pärast seda, kui Kaitseliit piirivalve funktsioone Saksa sõjaväelt üle võtma hakkas. Probleem lahenes alles

¹¹⁴ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 2.

¹¹⁵ Tallinna Teataja. Nr 70. 22. november 1918. Lk 2.

¹¹⁶ Sealsamas.

¹¹⁷ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 2.

¹¹⁸ Tallinna Teataja. Nr 72. 25. november 1918. Lk 2.

¹¹⁹ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 360.

¹²⁰ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 1.

¹²¹ Tallinna Teataja. Nr 70. 22. november 1918. Lk 1.

Vabadussõjaga, sest siis muutus piiriületamine võimatuks. Samas viisid enamlased nende võimu alla langenud aladelt sõja algusjärgus muueseas ka toiduaineid välja ja seal kriis esialgu vaid süvenes.

Lisaks sakslastele ja Peipsi taga nälgivatele venelastele olid Eesti toidust huvitatud ka vene valgekaartlased. 25. novembril viibisid Pihkva valgekaardi esindajad Tartus. Pärast Tartu Eesti Ohvitseridekoguga kohtumist käidi linnavalitsuses palumas viljaga toetamist. Kuigi linnavalitsus ametlikult keeldus, olevat Tallinna Teataja sõnul samal õhtul Tartu sadamas siiski mingisuguseid toiduaineid valgete laevale veetud.¹²² Pihkva langes järgmisel päeval enamlaste kätte, mistõttu pole täpselt teada, mis sellest toidust edasi sai. Kuna osa Pihkva Põhjakorpusest taandus enamlaste eest Eestisse, võib eeldada, et seda siiski otstarbekalt kasutati.¹²³

Ka enamlaste esimese rünnaku põhjuseks Narvale peeti Venemaa kehva toitlusseisundit. 22. novembril toimunud rünnak, mille saksa soldatid tagasi löid, ehmatas küll eestlasi, kuid juba päev hiljem avaldas Postimees arvamust, et tegu polnud organiseeritud sissetungikatsesega, vaid punakaartlaste enesealgatusega, kes lootsid Eestist toidumoonna hankida. Kuna vangivõetud olid kehvasti toidetud ja ka ise seda versiooni kinnitasid ning enamlik Venemaa polnud Eestile sõda kuulutanud, jäigi esialgu käibele teooria, et punased ründasid Narvat vaid toidu lootuses.¹²⁴ Selle veendumuse tõttu kaheldi ka Vabadussõja alguspäevil, kas enamlased ründavad Eestit toidutagavarade hõivamiseks või on see tõeline vallutusretk.¹²⁵

Teiseks suureks mureks, mis valitsust ka pärast toiduvarude ülevõtmist tõsiselt kimbutas, oli toiduga ebaseaduslik hangeldamine. Sõja ajal valitses igasugustest toiduainetest pidev puudus, mistõttu leidis kohe ka inimesi, kes hakkasid salaja leiba jm saadusi maalt linna vedama, et selle pealt suurt kasumit teenida. Mida rohkem aeg läks edasi, seda rohkem oldi valmis vilja eest maksma ning see innustas hangeldajaid veelgi enam. See aga viis leiva hinna üles mitte ainult linnas, vaid ka maal, sest talunikud nägid, et saavad müüa hangeldajatele oma toodangut kallimalt.¹²⁶ Lisaks smugeldamisele ja hinna tõstmisele tegid hangeldajad rikastumiseks muidki Eesti riiki kahjustanud trikke. Seetõttu hoiatas Postimees lugejaid hangeldajate eest, kes „end soldatisineli sisse on toppind ja kaupa üles ostes seletavad, et nad tulevase Eesti polgule, ehk koguni Kaitse-Liidule toiduaineid üles ostavad.“¹²⁷ Riik üritas hangeldajate vastu mitut moodi

¹²² Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 2.

¹²³ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 369-370.

¹²⁴ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 2.

¹²⁵ Laaman. Eesti iseseisvuse sünn. 368.

¹²⁶ Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 2.

¹²⁷ Postimees. Nr 224. 25. novmber 1918. Lk 2.

võidelda. Kaitseliit tegi rahvale eraldi pöördumise, kus palus välja anda teadaolevaid „sahkerdajaid.“¹²⁸ Tänu juba mainitud piirikontrolli tugevdamisele konfiskeeriti näiteks Narvas tabatud hangeldajatelt nende toiduained ja neile määrati kuni 10 000 margane trahv. Lisaks võidi neid ka riigist välja saata.¹²⁹ Ajalehtede teatel saavutati selles valdkonnas edu ja smugeldamine vähenes.

Loomulikult valitses Eestis puudus ka loomasöödast. Kuna saak polnud 1918. aastal kõige parem ja väga palju sööta viidi Eestist välja, ennustas Postimees loomatoidu puudust selleks talveks. See probleem ei olnud aga uus, vaid tuttav juba sõja esimesest aastast, mistõttu usuti artiklis, et see pole nii suur probleem kui toitluskriis. Autor rõhutas ühtlasi, et kuna taludesse on alles jäänud vaid parimad loomad, siis tuleks neid võimalikult vähe tappa ja näljast hoolimata nende eest võimalikult hästi hoolt kanda.¹³⁰

Toidupuudus oli niisiis 1918. aasta novembriks jõudnud niivõrd kriitilisse seisundisse, et see oli ajalehtedes pidevalt teemaks. Kuigi väga vähe oli arutlevaid artikleid, on probleemi tõsidus märgata sellest, kuidas igas lehes mingi nurga alt toitluskriisi arutati. Väga palju rõhutasid ajalehed probleeme (näiteks liigkasuvõtjad, smugeldajad, Saksa toitainete väljavedu, aeglane toitlusameti üleandmine) ja avaldasid üleskutseid (näiteks peatada toitainete väljavedu, annetada toiduaineid, anda üles hangeldajaid). Sellele teemale esimeste nädalate jooksul lahendust ei leitud, aga probleemi tõsidus on toiduartiklite sageduse tõttu märgata.

¹²⁸ Tallinna Teataja. Nr 72. 23. november 1918. Lk 3.

¹²⁹ Tallinna Teataja. Nr 75. 28. november 1918. Lk 3.

¹³⁰ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 5.

Riigi- ja korrakaitse

Riigikaitse oli lehtedes üks kajastatumaid teemasid. Kui esimestel päevadel ei olnud see ajalehtedes teemaks, siis teisest nädalast hakati lehtedes aktiivselt kutsuma inimesi Eesti Kaitseliiduga ja Kaitseväega liituma. Arusaadavalt oli riigi jaoks tegemist ühe kriitilisema teemaga: luua tuli Eesti Vabariigile truud riigikaitsestruktuurid ja korrakaitseasutused. Riigikaitseks oli vaja luua armee ja ka okupatsiooniaegne politsei tuli kõige kiiremas korras välja vahetada omamaise miilitsa vastu.

1917. aastal õnnestus eestlastel moodustada Vene armee koosseisus rahvusväeosad ja tänu sellele suur osa I maailmasõtta mobiliseeritud eesti meestest kodumaale koondada. Kuid Saksa võimud saatsid rahvusväeosad laiali, mistõttu tuli Ajutisel Valitsusel alustada 1918. aasta novembris riigikaitse ülesehitamist peaaegu tühjalt kohalt.

Ajutise Valitsuse soovi kiiresti riigikaitset organiseerima hakata näitas ka asjaolu, et juba esimesel istungil otsustas EAV asendada Saksa okupatsiooni ajal loodud Bürgerwehr-Omakaitse sõjaministri alluvuses tegutseva Eesti Kaitseliiduga. Tegelikult oli Kaitseliitu loodud juba salaja Omakaitse varjus, kuid Omakaitse tegutses üksnes Tallinnas, mis oli siiani salajase Kaitseliidu laiendamist piiranud. Nüüd algas ka väljapool Tallinnat vabatahtlike massiline otsimine. Loodud Kaitseliidust sai esimene Ajutise Valitsuse relvastatud üksus.¹³¹ Lehtedesse jõudis teema mõnevõrra hiljem. 12. novembril kirjutati Postimehes veel, et Tartumaa vallad peaksid ise hakkama korraldama omakaitset. 13. novembril teatati juba mõlemas ajalehes, et korrakaitse funktsioonid võtab üle „salaja korraldatud Eesti Kaitse Liit.“¹³² Kui Postimehe uudis jäi lakooniliseks, siis Tallinna Teataja kirjeldas pikemalt, kuidas „Saksa imperialistilise sõjavõimu raudse käpa rõhumise all kannatades ... asutati „Eesti Kaitse Liit.““¹³³ Ühtlasi vahendas Tallinna Teataja Kaitseliidu nõudmisi: kutsuda kokku Maanõukogu ja korraldada Asutava Kogu valimised.¹³³ See sama pikem avaldus ilmus ka Postimehes 16. novembril.¹³⁴

Järgnevatel päevadel hakkasid aina sagedamini ilmuma üleskutsed Kaitseliiduga liituda, sest vabatahtlikke korrakaitsejaid oli hädasti tarvis. Lisaks sageli ilmuvatele üleskutsetele tutvustati mõlemas ajalehes kohalikke juhtkondi: Harju maakonna ja Tallinna linna Kaitseliidu ülem oli

¹³¹ Pajur. Juhan Kukk ja omariikluse loomine. 115.

¹³² Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 2.

¹³³ Tallinna Teataja. Nr 65. 13. november 1918. Lk 1.

¹³⁴ Postimees. Nr 216. 16. november 1918. Lk 1.

Peeter Kann, Tartu maakonnas ja linnas Hans Kurvits.¹³⁵ Liituda soovijatele anti teada kogunemiskohad. Näiteks Tallinnas pidid ohvitserid tulema aadressil Brokumäe (Sulevimäe tänav) 8, Tartus aga värvati vabatahtlikke linna politseimajas, kinos „Ideal“ (Tähe tn), Jaama ja Roosi tänavate nurgahoones ning majas Riia maantee 2. Värbamist raskendasid mitmed asjaolud. Peamiseks takistuseks Lõuna-Eestis oli see, et esimesed paar nädalat oli see veel sakslaste võimu all, kes raskendasid meeste värbamist. Seepärast kutsusid leheartiklid tihti Kaitseliitu, rõhudes ajaolule, et Eesti riik vajab praegu igasugust abi ning Kaitseliitu panustades suudab riik paremini korda hoida.¹³⁶ Teiseks tõsiseks probleemiks oli lehtede halb levik, sest sellisel kaootilisel ajal lehed maale ei jõudnud ja sihtgrupini tihti üleskutsed ei jõudnudki.¹³⁷

Esialgu kutsuti Kaitseliitu kõiki huvilisi ja vabatahtlikuid, vaid ohvitseridele tehti liitumine kohustuslikuks. Isiku vastuvõtmiseks oli vaja mõne organisatsiooni või vähemalt eraisiku soovitus. Vahetult enne Vabadussõja puhkemist, kui oli käimas Rahvaväe loomine ja valmistati ette sundmobilisatsiooni, otsustati lihtsustada Kaitseliitu astumist ja üritati sinna saata ja vastu võtta kõik mehed, kes Rahvaväkke ei sobinud.

Kaitseliitu kutsumisel rõhutati põhiliselt seejuures riigi vajadust vabatahtlike korrakaitsjate järele ja kodaniku kohusetunnet riigi ees, mingeid erilisi soodustusi/hüvesid vähemalt ajalehed ei pakkunud. Eriõigused tekkisid neil aga hiljem organisatsiooni kuuludes, näiteks võisid kaitseliitlased erinevalt tavakodanikest relva kanda.¹³⁸

Kaitseliitlased täitsid erinevaid funktsioone: võtsid üle ja valvasid Eesti riigile kuuluvaid varasid, takistasid toiduainete ja muude varade väljavedu, valvasid riigipiire ja hoidsid korda linnades, näiteks Narvas pärast esimest enamlaste pealetungi. Vabadussõja puhkedes rakendati neid ka lahingutegevuses. Kuid Kaitseliit polnud mõeldud ei piirivalveks ega riigikaitseks ja jäi mõlemaga hätta, mistõttu kaitseliitlaste peamiseks ülesandeks jäi siiski korrakaitse.¹³⁹ Üleüldiselt kajastasid kaitseliitlaste tegevust ka ajalehed, eriti siis, kui kaitseliitlased suutsid midagi mainimisväärset saavutada, näiteks toiduaineid või ladusid üle võtta ning vähendada hangeldajate mõju rannikul ja piiril Venemaaga.

Kaitseliidul muutus pärast rahvaväe loomist värbamine raskemaks, sest üritati värvata sisuliselt samast sihtgrupist. Mitmed juhid lahkusid Kaitseliidust, et liituda kaitseväega, ja Kaitseliit jäi pärast kaitseväe loomist teisejärguliseks. Seda on märgata Kaitseliitu kutsuvate artiklite

¹³⁵ Tallinna Teataja. Nr 65. 13. november 1918. Lk 1.

¹³⁶ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 187-192.

¹³⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 193-194.

¹³⁸ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 1-2.

¹³⁹ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 191

vähenedes pärast rahvaväe loomist. Sinna kutsuti põhiliselt inimesi, kes kaitsevärke ei saanud. Samas ei kadunud Kaitseliit kunagi pildilt ja jäi oluliseks organisatsiooniks edasi, aga ta mõju vähenes pärast rahvaväe loomist mingil määral.¹⁴⁰

Saksa võimu nõrgenemist tajusid ka enamlased, asudes valmistuma võimu ülevõtmiseks. Venemaalt saabus Eestisse hulk tuntud enamlikke tegelasi eesotsas Viktor Kingissepaga. Taas moodustati Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu, käivitati kihutustöö, hakati välja andma ajalehte „Kommunist“, koguti informatsiooni valitsuse tegevuse kohta ning moodustati relvastatud löögisalku. Edu ei jäänud tulemata: 12. novembril kuulutas „Dvigateli“ tööliste üldkoosolek toetust Eesti Tööraha Nõukogude Vabariigile ja sarnase otsuse tegid ka Tselluloosivabriku töölised.¹⁴¹ Samal päeval ajasid saksa soldatid laiali enamliku meeleavalduse Tallinnas.¹⁴²

Üldiselt kommunistid siiski väga edukad ei olnud, sest tööliste arv oli okupatsiooni ajal vähenenud peaaegu 90%, samuti ei toetanud nad enam sama kindlalt enamlasi, vaid koondusid pigem sotsialistide taha. Seda tõestas seoses Tallinna toitlusrahutustega 8.-9. novembril korraldatud streik, milles domineeris iseseisvusmeelne ESDTP.¹⁴³ Tagasihoidlikuks jäi ka Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu korraldatud 20. novembri meeleavaldus Maanõukogu vastu, millel osales kokku alla 4000 inimese.¹⁴⁴ Kommunistide tegemisi ajalehed peaaegu ei kajastanud, tõenäoliselt näisid need liiga tähtsusetud. Siiski mainiti, et Kingisepp on arvatavasti taas Tallinnas ja Dvigateli tööliste otsuse taga oli eeldatavasti enamlaste mõju.¹⁴⁵ Võimalik, et enamlaste kihutustöö ajendas mingil moel ka 13. novembri Postimehes ilmunud artiklit „Ühise asja nimel rahu ja korda pidada“, kus manitseti rahvast mitte korda rikkuma.¹⁴⁶ Kuid need olidki ainsad ja üksikud teated enamlaste tegevusest. Küllap leidis kaasaegsetel palju aktuaalsemaid probleeme kui potsentsiaalne kommunistlik riigipööre.

Kommunistide tegevust soodustas asjaolu, et äsja toimima asunud Eesti Vabariigil ei olnud veel välja arenenud julgeolekuaparaati, mistõttu said kommunistid avalikult tegutseda. Alles 29. novembril sulgesid Eesti võimud ajalehe „Kommunist“ ja alustasid salakuulajate vangistamist. Julgeoleku puudumise teemat ajalehtedes toona ei teadvustatud.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 188-189.

¹⁴¹ Graf. Eesti rahvusriik. 259.

¹⁴² Graf. Eesti rahvusriik. 256.

¹⁴³ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 172-174

¹⁴⁴ Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis II. 146-147.

¹⁴⁵ Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1918. Lk 3.

¹⁴⁶ Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 1.

¹⁴⁷ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 172-174.

Esiialgu ei peetud enamlasti tõsiseks probleemiks, vaid pigem kardeti Saksamaad. Saksamaa oli varem üritanud enamlastega hirmutades oma mõju Eestis suurendada, kuid tulemus oli vastupidine ja enamlaste sissetungi ei kardetud sisuliselt üldse. Kuid mingi ebamäärane mure hõljus nähtavasti siiski õhus, millest annavad märku lehtede korduvad kinnitused, et Vene piiri taga midagi ei toimu. Näiteks artiklis „Ärevate kuulujuttude tagasitõrjumiseks.“ kinnitas „seltsimees, kes alles 12. novembril Jamburgist tuli, et seal mingit meie maa kallaletungimisi ei plaanita.“¹⁴⁸

Küll aga pöörati tähelepanu iseseisvuse suhtes positiivselt meelestatud vasakpoolsetele jõududele. ESDTP kaasamine valitsusse laiendas oluliselt valitsust toetavat sotsiaalset baasi ja pahempoolsete vaadetega inimestel polnud enam seda tunnet, et see valitsus neid ei esinda.¹⁴⁹ Seda näitas ka Tallinna Teatajas ilmunud lõik, kus tsiteeriti Sotsiaaldemokraati: kuigi Eesti Vabariigi näol on tegemist kodanliku riigiga, lubab valitsus kutsuda kokku Asutava Kogu, kehtestada töökaitseeadused ja päästa rahva näljast. Seetõttu tasuks praegu kodanlastega koostööd teha. Samuti on käimas Saksa vägivallavalitsuse kukutamine, mistõttu ei ole otstarbekas alustada kodusõda.¹⁵⁰

17. novembril avaldasid ajalehed valitsuse otsuse „Eesti Rahvaväe kokkukutsumine,“ milles tutvustati Rahvaväe ülesandeid, eeldatavat arvukust ja komplekteerimisprintsipi. Rahvaväe ülesandeks oli kaitsta Eesti riikliku iseseisvust ja demokraatiat, sinna oodati 25 000 meest vanuses 21-35aastast, kokkukutse algas 21. novembril, aga kui 28. novembriks ei ole nõutavat arvu vabatahtlike koos, siis hakatakse võtma mehi sunniviisiliselt. Vabatahtlikel tuli minna maakonna rahvaväekomisjoni, kes otsustas, millisesse väeossa vastuvõetu saadetakse. Vastuvõetud pidid ilmuma teenistusse oma riietes, saabastes, nädalase toidumoonaga ja magamisriietega.¹⁵¹ Endisi ohvitseri, arste ja sõjaväeametnikke kutsuti teenistusse sundkorras.¹⁵²

Kuna esialgu oli armeesse minek vabatahtlik, hakati lehtedes avaldama, sarnaselt Kaitseliitu kutsumisega, Rahvaväkke minekut toetavaid artikleid ja kuulutusi. Üritati peamiselt mängida vabatahtlike isamaa-armastusele ja rõhutati, et tegemist pole Vene armeega, vaid inimliku ja normaalse sõjaväega. Samas rõhutati, et isamaakaitsejaid on just praegu hädasti vaja ja riigile on

¹⁴⁸ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 2.

¹⁴⁹ Graf. Eesti rahvusriik. 259-260.

¹⁵⁰ Tallinna Teataja. Nr 69. 18. november 1918. Lk 3.

¹⁵¹ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 1.

¹⁵² Postimees. Nr 218. 18. november 1918. Lk 1.

väga oluline vabatahlike kaitseväega liitumine.¹⁵³ Esialgu näis ülekutsetel olevat edu: ajalehed teatasid esimeste värbamispäevade kohta, et „vabatahtlikke on kaunike kogu ilmunud. Järgmisel päeval oli ilmunud vabatahtlikke arv nõndasamuti täiesti rahulolemist äratav.“¹⁵⁴

Lõuna-Eestis jätkuvalt peremehetsenud Saksa okupatsioonivõimud takistasid tuntavalt Rahvaväe loomist. Enamasti polnud võimalik vabatahtlikke enne värbama hakata, kui kohapeal võim üle võeti. Tartus saadi värbamistöega alustada alles 25. novembril, kui Tartu linnavalitsus täielikult eestlaste kätte läks. Siis hakati kiirustama ja juba järgmisel päeval kuulutas Tartu maakonna Rahvaväekomisjon, et Tartust on vaja teenistusse värvata 1600 meest.¹⁵⁵

Pärast 22. novembrit, kui enamlased tegid esimese katse Narvat vallutada, muutus artiklite toon. Selle asemel, et rääkida kohusetundest isamaa ees ja vajadusest korda kaitsta, hakati kirjutama sellest, kuidas Eestit oht piiri tagant ähvardab, mõnikord umbkaudsemalt, mõnikord otse enamlasi süüdistades. Hakati tajuma ohtu idast, ei oletatud enam, et Venemaalt ühtegi rünnakut tulla ei võiks ja ümber üritati lükata vaid kõige absurdsemaid kuulujutte, näiteks juttu, et enamlased kohe Tartus on. Lisaks sellele muutusid ajalehtedes kutsed rahvaväkke sagedasemaks. Keerustavas olukorras kutsusid mitmed organisatsioonid, sealhulgas Tartu ja Tallinna üliõpilasliidud, oma liikmeid liituma rahvaväega.¹⁵⁶ Samuti hakati rõhutama positiivset, mis rahvaväkke astujaid ootas: tasuta ülalpidamine, palk 3 marka päevas pluss riideraha 1 mark päevas, viiakad elamistingimused.¹⁵⁷

Peale vabatahtlikke kutsuti kaitseliidu ja kaitseväega liituma professionaale, kellest verivärske armee puudust tundis. Ennekõike suunati üleskutsed ohvitseridele ja arstidele.¹⁵⁸ Kuid puudus väljendus ka teistel aladel ning nii näiteks otsiti mõni päev hiljem 1. jalaväepolku sõjariistade meistrit.¹⁵⁹

Kaitseväkke kutsumiseks suudeti aktiveerida ka üliõpilasliidud, mis kutsusid oma liikmeid kaitseväega liituma. Tartus tulid üleskutsed nii 27. kui ka 28. novembril „viibimata kõigil üliõpilaste astuda rahvaväkke veel enne sundluslikku mobilisatsiooni väljakuulutamist.“¹⁶⁰

¹⁵³ Postimees. Nr 222. 22. november 1918. Lk 2.

¹⁵⁴ Tallinna Teataja. Nr 75. 28. november 1918. Lk 3; Postimees. Nr 227. 28. november 1918. Lk .

¹⁵⁵ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 2.

¹⁵⁶ Postimees. Nr 227. 28. november 1918. Lk 1-3.

¹⁵⁷ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 2.

¹⁵⁸ Postimees. Nr 219. 19. november 1918. Lk 1.

¹⁵⁹ Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1911. Lk 2-3.

¹⁶⁰ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 2.

Samuti töid lehed tudengeid välja posttiivsete näidetena, rõhutades, et näiteks üks Narva Kaitseliidu salk puhtalt üliõpilastest koosneb.¹⁶¹

Mitmes kohas hakkas värbamispunktide avamine venima. 21. novembrist suudeti käivitada vaid Virumaa ja Võrumaa rahvaväekomisjonid. Seetõttu ei saadud 28. novembriks kokku ka loodetud 25 000 vabatahtlikku ja Ajutine Valitsus otsustas 27. novembril välja kuulutada sundmobilisatsiooni, mis pidi algama kõikjal 1. detsembrist. Esialgu kavatseti mobiliseerida 21-24aastaseid noormehi.¹⁶²

Arvestades Eesti kriitilist toitlusseisundit võib eeldada, et sõdurite toitlustamisest sai riigile veel tõsine probleem. Kuid seda teemat ei tõstata ükski leheartikkel, tõenäoliselt seetõttu, et polnud veel olemas rahvaväge, mida varustada, ja sellele probleemile lihtsalt ei olnud vaja veel mõelda.

Kuigi ajalehed teatasid edust vabatahtlike leidmisel, tõi vabatahtlikke värbamine väga vähe mehi kokku. Sõja alguseks, 28. novembriks, saadi sel moel kokku umbes 1500 meest.¹⁶³ Põhjuseid oli mitu. Näiteks takistas armee loomist asjaolu, et külades levisid üleskutsetega ajalehed stiihiliselt, mistõttu paljud inimesed said rahvaväe loomisest teada alles siis, kui sundmobilisatsioon juba välja kuulutatud oli. Paljud polnud ka pärast nelja sõja-aastat uuesti väkke minekust huvitatud. Seetõttu oli kaitsevägi Vabadussõja alguseks veel väga väike.¹⁶⁴

Riigikaitseorganisatsioonidega samavõrd olulised olid korrakaitseorganisatsioonid, mida samuti asuti esimeses järjekorras taastama. Otsus miilits taastada võeti vastu 12. novembril, taastamise aluseks sai 1917. aasta ajutine miilitsaseadus. Saksa okupatsiooni sümboliks oleva politsei asendamine miilitsaga toimus kõikjal võimalikult pea pärast kohaliku võimu üle võtmist. Tallinnas võttis miilits juba 15. novembriks politsei funktsioonid üle,¹⁶⁵ Tartus kaotati politsei ning taastati miilitsa tegevus alles 22. novembril.¹⁶⁶

Kuid mitte kõikjal ei suudetud korrakaitset hõlpsasti taastada. Mõnel pool olid miilitsategelased Saksa ajal vangi pandud, mõnda meest ei tahtnud kohalikud tagasi, sest ta oli sakslastega koostööd teinud ning mõni endine miilits oli lihtsalt loid ega asunud kohe tegutsema. Näiteks Kergus ei asunud demokraatlikult valitud vallavalitsus kohe tööle eeskirjade puudumise tõttu ja vallas ei toiminud post ja valitses infopuudus. Ka oli saksa sandarm lahkunud ilma asjaajamist miilitsale üle andmata ning seda kasutasid ära vargad, varastades riideid ja lamba.

¹⁶¹ Postimees. Nr 227. 28. november 1918. Lk 2.

¹⁶² Samas. Lk 2-3.

¹⁶³ Eesti Vabadussõda 1918-1920 I. 164-195.

¹⁶⁴ Samas. 192- 195.

¹⁶⁵ Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 3.

¹⁶⁶ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 2.

Sellises olukorras loobuti Kergus vanade struktuuride taastamisest ja loodi isetekkeline miilits, kes vargused peatas.¹⁶⁷

Üldiselt taastati miilits suhteliselt ruttu. Positiivselt mõjutasid seda protsessi Tallinna miilitsaülem Aleksander Hellat, kes rõhutas, et rahvas peab saama miilitsat usaldada, ja Tartu miilitsaülem Karl Einbund, kes kehtestas selged ja ranged reeglid, millest üle astuda miilits ei tohtinud (muuhulgas keelati süüdistatava peksmine, kästi käituda kõigi kodanikega sõbralikult, viidi asjaajamiskeelena sisse eesti keel, kuid lubati kasutada ka teisi keeli).¹⁶⁸ Korrakaitse said needki vallad, kus endist militsionääri polnud võimalik tööle rakendada. Neis kohtades pani Tartu maakonna miilitsaülem need funktsioonid ajutiselt kas endisele politseinikule või hoopis kohalikule vallavanemale – kuni vallanõukogu valib ametisse miilitsavanema, kes politseilt ameti üle võtab. Militsionääride väliseks tunnusemärgiks olid tavaliselt ühist värvi käepaelad, Tartus sinised, Tallinnas aga punased ja linna vapiga.¹⁶⁹

Selleks, et miilits toimiks hästi, anti esialgu suured volitused maakonna miilitsaülematele. Seda kajastati selgelt ka ajalehes, et rahvas oleks teadlik miilitsa õigustest. Muuhulgas kuulus miilitsaülemale ainuõigus allkirjastada volitusi läbiotsimiste korraldamiseks.¹⁷⁰ Teiseks kuulus miilitsaülemal kompetentsi rahuldada palvekirju välismaale sõiduks ning otsustada, kas taotleja väljasõidupassi saab. Ka pidi välismaalane saama miilitsavalitsuselt loa, kui ta soovis Eestis üle viie päeva olla.¹⁷¹

Riigi- ja korrakaitsest oli lehtedes samuti väga palju juttu, kuid erinevalt toitluskriisi teemast domineerisid üleskutsed ja arutlevad artiklid, mis kõiki vabatahtlikutena Kaitseliitu või rahvaväkke kutsusid. Need artiklid olid tihti pikad, kuid see-eest üldsõnalised ja sarnase sisuga: tulge väkke. Vaadates kutsete arvu, on üllatav, kui vähene oli tulemus, kuid seda selgitab lehtede halb levik okupatsiooni lõppemisel tekkinud kaoses. See-eest miilitsa taastamine toimus valutumalt ja lihtsamalt, sest miilitsa organisatsioon taastati, mitte ei loodud nullist. Seetõttu kajastasid seda teemat ka lehed palju rahulikumalt, miilitsaga seotut valdavalt vaid väikestes uudisnuppudes välja tuues.

¹⁶⁷ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 2.

¹⁶⁸ Mai Krikk. Eesti politsei loomine ja areng: 1918-1940. Tallinn 2001. Lk 24-29.

¹⁶⁹ Postimees. Nr 226. 27. november 1918. Lk 2.; Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 3.

¹⁷⁰ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 3.

¹⁷¹ Postimees. Nr 225. 26. november 1918. Lk 2.

Suhtumine välisriikidesse

Maailmasõja lõppedes oli Eesti Saksa okupatsiooni all, mis kiirelt mõranema hakkas ja juba 13. novembril võttis Ajutine Valitsus võimu Põhja-Eestis üle. Nüüd tuli eestlastel hakata korraldama suhteid endiste okupantidega ja kiiresti selgus, et erinevalt varasemast hakkasid ka siinsetel sakslaste gruppidel erinevad sihid ja huvid tekkima. Ajutisel Valitsusel tekkisid täiesti eriilmelised suhted novembrirevolutsiooni-järgse Saksamaaga, Eestis ja Lätis paiknenud Saksa sõjaväevõimudega, kohapeal tekkinud Saksa soldatide nõukogudega ja siinsete baltisakslastega. Loomulikult olid nad kõik omavahel seotud, kuid ajapikku süvenesid erinevate grupeeringute erimeelsused.

Ajalehed olid kuni 11. novembrini (Lõuna-Eestis kauem) tsensuuri all, mistõttu polnud nad siiani saanud oma ausat arvamust sakslaste ja okupatsioonivõimude kohta avaldada. Tsenseeritud lehed olid väga saksakesksed ja -meelsed, avaldades peamiselt infot Saksamaa või baltisaksa sündmustest. Näiteks artikkel „Venemaalt“ käsitles peamiselt Saksamaa ja Venemaa suhteid, mitte ei rääkinud ei Venemaal toimuvast ega Eesti-Vene suhtetest.¹⁷²

Esimestel päevadel iseloomustas tsensuurist vabanenud ajalehtedes kirjutatut selge eufooria: enamik artikleid rõhutas mõtet, et Saksa okupatsiooni saab kohe läbi, Saksa imperialism on surnud, Venemaa on Eestist rahvusvaheliste lepingute läbi loobunud ja saabub väikerahvaste vabaduse ajastu. Siiski keskendus enamus artikleid Eesti sündmustele ja välismaal toimuvat väga ei rõhutatud.

Välismaalt esitasid ajalehed peamiselt uudiseid Saksamaa kohta, kellega Eesti ikka veel tihedalt seotud oli. Huviga ja pikalt kirjeldati revolutsioonisündmusi – kuidas madrused 3. novembril Kielis mässama hakkasid, kuidas mäss linnast linna levis ja madrused linnavalitsusi üle võtmas käisid,¹⁷³ kuidas sotsiaaldemokraadid riigikantslerile ultimaatumi esitasid, kuidas Berliinis üldstreik välja kuulutati ning kuidas keiser ja troonipärija tagasi asutusid.¹⁷⁴ Nüüd on Saksamaal võimul demokraatlik rahvalitsus ja Badeni printsi asendab Riigipäeva saadik Friedrich Ebert.¹⁷⁵ Saksa sündmusi kirjeldati professionaalselt ja väliselt neutraalselt. Kuid Eesti tulevikku arutavad artiklid teatasid õnnelikult, et „Saksa imperialistide lootused ja kavatsused,

¹⁷² Postimees. Nr 210. 8. november 1918. Lk 2.

¹⁷³ Tallinna Teataja. Nr 64. 12. november 1918. Lk 2.

¹⁷⁴ Postimees. Nr 212. 11. november 1918. Lk 1.

¹⁷⁵ Postimees. Nr 213. 12. november 1918. Lk 2.

mis Eesti rahva uuesti orjastamise ja ärahävitamise peale juhitud olid, puruks rebitud“ on. Selgelt oldi erutatud ka mõttest, et Saksa väed peagi Eestist lahkuvad.¹⁷⁶

Ajalehtede suhtumine Saksa riiki oli veelgi huvitavam: välisuudistes räägiti Saksamaast rohkem kui ühestki teisest riigist, kuid enamasti olid need neutraalsed uudiseid edastavad ja kirjeldavad artiklid. Arutlevaid kirjutisi Saksa riigi kohta esines see-eest väga vähe, peamiselt räägiti Saksamaast seoses kohalike okupatsioonivõimudega, ehkki viimaseid ei samastatud Saksa riigiga. Küllap olid uudised Saksamaalt lugejatele olulised, samuti olid lehed harjunud saksa orientatsiooniga, mistõttu temast palju välisuudistes kirjutati. Saksamaa vähetahtsat rolli võrreldes teiste saksa rühmitustega Eesti jaoks näitab seegi, et suheldi küll Riias tegutsenud asutustega, saates sinna vastavalt vajadusele mitmeid ajutisi volinikke, kuid Eesti Vabariigi saatkonda asuti Saksamaal looma alles 1919. aasta aprillis.¹⁷⁷ Vastastikuseid diplomaatilisi noote esitati peamiselt siis, kui sooviti teineteist okupatsiooniga seoses survestada. Näiteks Eesti nõudis Saksamaa kaudu Lõuna-Eesti vabastamist ja Saksamaa survestas siis, kui EAV liiga kiiresti võimu üle võtmas oli. Näiteks lepet Winnigiga oldi valmis tunnustama vaid tingimusel, et siiani kogutud toiduained Saksamaale jõuavad. Levinuimad suhtumised olid kas võimetus andestada Saksamaale talle omast imperialismi või siis selge arvamuse puudumine Saksamaa kohta, mis asus kaugel ja mille valitsuse sihid polnud veel tuntud. Tavalisem oli siiski esimene variant.

Okupatsioonivõimudega olid eestlaste suhted palju pingelisemad. Olid ju viimased kohapeal, valitsenud siinset maad eestlastega arvestamata, viinud läbi rekvisitsioone, piiranud kodanikuõigusi, vedanud välja toiduaineid ja muid väärtusi. Põhja-Eestis okupatsioonivõimudega väga tihedat suhtlust ei kujunenud, sest von Zahn ja von Seckendorff loobusid võimust juba teiseks EAV tööpäevaks. Lõuna-Eestis seevastu püsisid okupatsioonivõimud edasi. Esialgu oli suhtlus nendega pingestatud: Ajutine Valitsus esitas nõudmisi sakslastele, kes neid aga eirasid ja EAV tegevust takistasid. Ajalehtede suhtumine okupatsioonivõimu oli formaalselt viisakas, kuid kalk. Eriti Postimees ei öeldud okupatsioonivõimude kohta avalikult küll midagi halba, kuid kirjeldas sakslaste tegevust negatiivset esile tõstes, ega lausund okupatsioonivõimude kohta ühtegi positiivset sõna.

Selle kõige tõttu ei tundunud Saksa sõdurid ennast Eestis kuigi mugavalt. Nende seas levisid jutud, et eestlased on sakslaste vastu ja üritavad neile meelega raskusi tekitada. Postimehes tsensuurivabalt ilmunud artiklid kõlasid seepärast sõdurite jaoks ässitusena nende vastu ning

¹⁷⁶ Samas. Lk 1.

¹⁷⁷ Eero Medijainen. Saadiku saatus: Välisministeerium ja saatkonnad 1918-1940. Tallinn 1997. Lk 164.

Postimees oli järgmisel päeval sunnitud kinnitama, et ei eestlastel ega ajalehel pole midagi sõdurite vastu.¹⁷⁸

August Winnigi nimetamisega Baltimaade peavolinikuks said okupatsioonivõimud endale uue näo, kuid Eesti ajalehtedes ta erilist tähelepanu ei pälvinud. Mainiti vaid paari sõnaga tema ametisse nimetamist, Ajutise Valitsusega sõlmitud lepingut ja visiiti Tallinna. Vahetult enne Vabadussõda kajastati suhtlust Winnigiga siiski pisut enam, näiteks mainiti, et Jaan Poska käis 26. novembril arhiive välja nõudmas ja et Tartus ei hakatud võimu enne üle andma, kui Winnig andis kohalikele võimudele sõnaselge käsu.¹⁷⁹ Kuid August Winnigi tegelaskuju ja ta suhtumisene eestlastesse, lätlastesse ja baltisakslastesse lehtedest ei selgunud. Selleks, et teada saada, kui üleolevalt ta eestlastesse suhtus, tuleb kõigepealt ta mälestusi lugeda.¹⁸⁰

Vaatamata negatiivsele suhtumisele okupatsioonivõimudesse, palusid ajalehed lugejatel olla rahulikud, kuulekad ning mitte korraldada saksavastaseid meeleavaldusi. Lisaks rõhutati, et ei tasu ka teiste meeleavaldajatega kaasa minna, sest „...läinud aasta näitas meile küllalt selgelt, kes need segadusesunnitajad on ja mida nad tahavad.“¹⁸¹ Lugejail paluti koguda kannatust ja mitte elada okupatsiooni ajal tekkinud viha välja sõdurite peal, sest eestlased on poliitiliselt piisavalt küpsed, et mitte kättemaksu ihaldada.¹⁸² Mitme päeva jooksul rõhutati eraldi vajadust hoiduda mässukatsetest. Esialgu loodeti Saksa vägede peatset lahkumist, kuid pärast enamlaste 22. novembri rünnakut Narvale olukord muutus: eestlased soovisid, et sakslased jätkaks piiri kaitsmist, samas kui sakslased said käsu lahkuda.¹⁸³

12. novembril rajati Tallinnas ja 13. novembril Tartus Saksa sõjaväelaste nõukogud, mis hakkasid Saksa okupatsioonivõimudest erinevat poliitikat ajama.¹⁸⁴ Neis domineerisid parempoolsed sotsiaaldemokraadid, sest kõige revolutsioonilisemad sõdurid oli väejuhatust kiiresti Saksamaale saatnud.¹⁸⁵ Eestlaste suhted nõukogudega olid varieeruvad, kuid Tartu ja Tallinna näitel olid need pigem positiivsed, sest sooviti sama: okupatsiooni lõppu.

Tallinna Saksa sõjaväelaste nõukogu valimisest teatas 12. novembril ilmunud Tallinna Teataja. Pikemalt kirjutati nõukogust järgmisel päeval. Nõukogu koosnes 35 mehest ja jagunes kaheks: mereväelaste nõukogu ja maaväelaste nõukogu. Nõukogu, mille määrused olid sõduritele

¹⁷⁸ Postimees. Nr 214. 13. november 1918. Lk 2.

¹⁷⁹ Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 1.

¹⁸⁰ Winnig. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik. 40-44.

¹⁸¹ Postimees. Nr 215. 13. november 1918. Lk 1.

¹⁸² Postimees. Nr 214. 12. novmeber 1918. Lk 1.

¹⁸³ Laaman. Eesti iseseivuse sünd. 366-367.

¹⁸⁴ Postimees. Nr 214. 13. november 1918. Lk 2.

¹⁸⁵ Graf. Eesti rahvusriik. 255-256.

käskudeks, otsustas kohalikku valitsust tunnustada ja selle tegevusse mitte sekkuda. Nõukogu peamiseks sihiks sai demobilisatsioon ja Eestist lahkumine (haigeid ja õdesid oligi juba ära saadetud).¹⁸⁶ 14. novembril esitas Tallinna Saksa sõjaväelaste nõukogu avalduse, milles kinnitas et siinolevad sõdrud on oma tahte vastaselt siia toodud ja soovivad Eestist võimalikult varsti lahkuda, kuid kuni nad veel siin on, hoiavad nad korda.¹⁸⁷ Palju rohkem soldatite nõukogust Tallinna Teatajas kuulda ei olnud, sest ta ei sekkunud eriti kohalikku ellu.

Tartus olid eestlaste ja Tartu Saksa soldatite nõukogu suhted keerukamad. Tartu nõukogu loodi Tallinna omast päev hiljem ja koosnes 50 inimesest, Postimehes teatati 13. novembril mõnesõnaliselt nõukogu tekkest. Sarnaselt Tallinnale teatas ka Tartu nõukogu, et on üheskoos kindralkomandoga kõrgema sõjaväelise võimu esindaja, ei kavatse sekkuda poliitilisse ellu ning hoolitseb kuni lahkumiseni maa julgeoleku eest. Suhteid parandas tunduvalt soldatite nõukogu otsus garanteerida Postimehe ilmumine tsensuurivabalt.¹⁸⁸ Head suhted jahtusid, kui tartlased asusid meelevaldust korraldama. 19. novembril kleepisid sõdurite nõukogu liikmed tänavatele teateid, milles väitsid, et meelevaldus on vastuolus Eesti huvidega ja kutsusid üles sellest eemale jääma. Selline reaktsioon tekitas rahva seas nõrdimust ja selles nähti sekkumist poliitikasse. Eestlased leidsid, et oma õiguste eest võitlemine on õigustatud. Kokkuvõttes jahenesid küll suhted, aga konflikte rohkem ei tekkinud.¹⁸⁹

Kui riigisakslased olid Eestis okupeerivaks jõuks, kelle kritiseerimine võis tekitada probleeme, siis baltisakslaste kohta julgesid ajalehed tunduvalt kriitilisemalt kirjutada. Nii avaldas 12. novembri Postimees baltisakslaste kohta selgelt parastava artikli, leides, et nad oma ülemvõimu nüüd kaotanud on.¹⁹⁰ Eriti rohkesti kajastati nende püüdeid Eesti ja Läti aladest Balti hertsogiriiki luua. Baltisakslaste ja eestlaste suhted olid juba varem pingelised, kuid okupatsioonipäevil jõudsid need madalseisu, sest baltlased asusid Saksamaa toel oma riiki ehitama, arvestamata siinsete põlisrahvaste huve. Hertsogiriigis oluaks sakslased eelisseisus ja eestlased teisejärgulised kodanikud, samuti oli häirivaks ideeks Eesti plaaneeritud koloniseerimine. Põlisrahvastele lubati kultuuriautonomiat, kuid Baltimaa pidi sakslaste riik olema.¹⁹¹ Saksamaa sõjakaotusega kadus aga ainus riik maailmas, kes oli toetanud baltlaste Balti riigi loomist.

¹⁸⁶ Tallinna Teataja. Nr 65. 13. november 1918. Lk 4.

¹⁸⁷ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 1.

¹⁸⁸ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 2.

¹⁸⁹ Postimees. Nr 220. 20. november 1918. Lk 1.

¹⁹⁰ Postimees. Nr 214. 12. november 1918. Lk 1.

¹⁹¹ Karoliina Kalda. 1918. aasta saksa okupatsiooni analüüs baltisaksa ajakirjanduse põhjal. Tartu 2012. Lk 23-26.

Baltisakslaste näol oli tegemist eestlastele tuttava pahalasega, keda vaenata. Okupatsiooni ajal olid baltlased surunud alla iga mõtte iseseisvast Eestist ja taastada oma ülemvõimu. Seepärast kirjeldati baltisakslasi Eesti lehtedes tagurlikena ja väga vaenulikult Eestisse suhtuvatena. Imestati, et nad üritavad ikka veel oma Balti riiki ehitada, moodustades Riias selle valitsust ja maakaitseväge.¹⁹² Enamik baltisakslastega seotud artikleid puudutas ka Balti riiki, iga kord seda ideed ja baltlaste tagurlust ja võimukatseid hukka mõistes. Baltlaste ebaedu kirjeldati rõõmuga. 26. novembril avaldas Tallinna Teataja artikli, kus kirjeldati Tartut baltluse viimase kantsina, sest „see linn on enamalt Balti saksluse kõige sitkem pesa olnud ja tahab nüüdki kooparüütlike kantsidest viimasena vastu panna.“¹⁹³ Baltisakslased olid selgelt kõige negatiivsemalt kirjeldatud vähemus nii Tallinna Teatajas kui ka Postimehes. Kui kedagi Eesti riigi vaenlaseks peeti, siis baltisakslasi.

Järk-järgult hakati ajalehtedes aina rohkem kirjutama Venemaast, kusjuures novembri esimesel poolel kirjutati umbes sama palju nii Vene valgetest kui ka enamlastest. Eriti Tallinna Teatajas ilmusid mitmed valget Venemaa puudutanud uudised, millest tähtsaim oli Ufa kongressi kokkuvõte. Kongressil oli otsustatud garanteerida kodanikuõigusi, lubada rahvusvähemustele autonoomiat, aga lähtuda jagamatu Venemaa põhimõttest.¹⁹⁴ Arutlevaid artikleid valgete kohta oli siiski üsna vähe, peamiselt arutati valgetest rääkides Eestimaa tuleviku üle juhul, kui valgekaart võidab.

Ka enamlastest kirjutati esialgu vähe ning peamiselt nende suhtest Saksamaa ja teiste Euroopa riikidega. Enamlaste režiimi peeti lühiajaliseks ja oodati selle kokku kukkumist. 21. novembril kirjutati näiteks, et liitlasriigid tungivad kohe Venemaale enamlust kukutama.¹⁹⁵ 22. novembril kirjutati artiklis pealikirjaga „Enamlased langemisel,“ et enamlased on nõus võimust loobuma, kui neile armu antakse. Siiski ilmus samas artiklis ka Nõukogude Venemaa ametlik teadaanne Brest-Litovski rahuleppe tühistamisest.

Arvamus, et enamlased Eestile ohtu ei kujuta, kumas läbi mitmelt poolt. Lisaks sellele, et oodati enamlaste võimu kohest varisemist Venemaal, peeti jutte piiri taga kogunevatest enamlaste sõjajõududest sakslaste propagandaks, et Saksa väed saaksid kauemaks Eestisse jääda. Tallinna Teataja kinnitas, et kuigi Tallinnas levivad jutud Jamburgi ümbrusse kogunevast punaväest, ei

¹⁹² Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 1.

¹⁹³ Tallinna Teataja. Nr 73. 26. november 1918. Lk 2.

¹⁹⁴ Tallinna Teataja. Nr 66. 14. november 1918. Lk 3.

¹⁹⁵ Postimees. Nr 221. 21. november 1918. Lk 2.

tasu muretseda, sest see on kehva distsipliiniga ja suudab vaid rüüstada. Väideti ka, et katse Jamburgis Eesti kommunistlikku polku luua kukkus vabatahtlike nappuse tõttu läbi.¹⁹⁶

Suhtumine enamlastesse muutus pärast Punaarmee esimest rünnakut Narvale, mille sakslased tagasi löid. Esimest korda kirjutati enamlastest kui ohtu kujutavast jõust 23. novembril. Kuigi see ilmus juba pärast esimest rünnakut Narvale, jõudis teave rünnaku enda kohta lehte alles 25. novembril. Järgmiseks ohumärgiks oli Pihkva vallutamine 26. novembril. Kuigi ajalehed pidasid rünnakute põhjuseks toidupuudust Venemaal¹⁹⁷, pöördus nende tähelepanu siitpeale selgelt läänest itta. Viimastel päevadel enne Vabadussõja puhkemist kirjutati enamlikust Venemaast ja idapiiril toimuvast juba rohkesti. Päästmaks Pihkva eestlasi enamlaste mobilisatsioonist, saadeti sinna Ajutise Valitsuse volinikuna Georg Kirschbaum.¹⁹⁸

Lisaks Saksamaale ja Venemaale avaldasid ajalehed järjepidevalt uudiseid ka liitlaste kohta. Enamasti kirjeldati lakooniliselt mõnd liitlasmaal toimunud sündmust, näiteks Ühendkuningriigi parlamendivalimisi¹⁹⁹, kuid tihti peale tulid liitlased jutuks ka seoses Eesti tulevikuga. Prantslastele saadeti õnnitlus, kui nad sakslasi suutsid lahingus murda ja Prantsusmaa vastus, mis tänas ja Eestile ka peatset vabadust soovis, trükiti lehes.²⁰⁰ Liitlasi kirjeldati peaaegu alati positiivses võtmes, neilt loodeti kaitset ja omariikluse tunnustamist, nende juurest otsiti tuge nii okupatsiooni ajal kui ka hiljem. Kannatamatult oodati liitlaste laevastikku Läänemerele ning mitmes artiklis teatati ennatlikult selle saabumisest.²⁰¹ Liitlastelt loodeti, et nad avaldavad Saksamaale survet vägede kiireks väljaviimiseks²⁰² Saksamaa esitas liitlastele pärast enamlaste rünnakut avalduse, kus palus, et nad Eesti kaitsmise üle võtaks.²⁰³ Seega kiputi liitlasriike jumaldama ja neile väga suures osas lootma. Vabadussõjas oli liitlastest ka abi, sest nad saatsid abisaadetisi ja brittide laevastik takistas enamlastel oma laevastikku Eesti ründamiseks kasutada.

Lisaks liitlastele kirjutati ka Soomest palju, eriti Tallinna Teatajas ja alati positiivses võtmes. Tihedaid ja sõbralikke suhteid näitasid muuhulgas teineteisele saadetud õnnitlused ja tervitused.²⁰⁴ Samuti oli Soomega saavutatust peaaegu iga päev juttu: Soome oli esimene riik,

¹⁹⁶ Tallinna Teataja. Nr 67. 15. november 1918. Lk 3.

¹⁹⁷ Postimees. Nr 224. 25. november 1918. Lk 2.

¹⁹⁸ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 1.

¹⁹⁹ Postimees. Nr 221. 21. november 1918. Lk 1.

²⁰⁰ Tallinna Teataja. Nr 71. 23. november 1918. Lk 2.

²⁰¹ Tallinna Teataja. Nr 68. 16. november 1918. Lk 1.

²⁰² Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 1.

²⁰³ Tallinna Teataja. Nr 72. 25. november 1918. Lk 1.

²⁰⁴ Postimees. Nr 217. 17. november 1918. Lk 2.

millega iseseisev Eesti rajas 26. novembril telegraafiühenduse.²⁰⁵ Soomet kasutati liikumiseks lääneriikidesse, Skandinaaviasse ja Saksamaale ja soome ajalehti tsiteeriti tihti uute uudiste edastamiseks. Samuti kirjeldati Soome lehtede imetlust, et Eesti ühiskond on pingsad ajad nii rahulikult üle elanud. Soomest kirjutati ka arutlevaid artikleid. 12. novembril ilmunud artiklis „Eesti rahvusvaheline seisukoht“ arutleti Eesti tuleviku erinevate variantide üle ning võrreldi, milline oleks Eesti positsioon ühenduses Venemaa, Saksamaa, Soome või Läti riigiga. Autor jõudis järeldusele, et Eesti jaoks oleks täieliku iseseisvuse kõrval mõeldav üksnes unioon Soomega.

Ajalehtedest tuli väga hästi välja, mida arvasid eestlased neid ümbritsevatest riikidest. Saksamaas nähti ohtu ja temaga kavatseti vaid niikaua läbi käia, kuni see vajalik on. Eriti suure vihaga suhtuti kohalikesse baltisakslastesse, kes erinevalt riigisakslastest ära ei lähe, ning vähemalt enne Vabadussõda neile Balti Hertsogiriigi loomise katset andeks ei anta. Samas, ega baltlased sellest andestusest ise ka huvitatud polnud, vaid üritasid Riias oma riigikest elus hoida. Saksa-eesti vaenu vähendasid pisut enamlaste esimesed rünnakud Narva ja Pihkva all, sest hakati tajuma, et oht on hoopis idas. Tänu sellele hakkas ka Nõukogude Venemaa ajalehtedes suuremat tähelepanu saama. Seni arvati enamlik Venemaa Eesti ründamiseks liiga nõrk olevat, lausa kokkukukkumise äärel. Eeldati valge Venemaa võitu, aga kuna Eesti piirnes enamlastega, siis tundus tulevikus Eesti piirile tekkiva valge Venemaaga tuleviku arutamine teisejärguline. Teati vaid, et ei soovita kummagi Venemaaga liitu. Positiivselt suhtuti liitlastesse, kellelt loodeti abi ja toetust oma riigi üles ehitamisel igas mõttes. Teiseks riigiks, kes ajalehtedes väga palju positiivset tähelepanu sai, oli Soome, kes artiklite järgi tõesti ka Eestisse soosivalt suhtus.

²⁰⁵ Tallinna Teataja. Nr 74. 27. november 1918. Lk 1.

Kokkuvõte

Eesti Vabadussõda on uuritud palju. Kuid enamasti on rõhk olnud poliitikute tegevusel, sõjategevusel ja lõpptulemusel. See uurimus üritab läheneda teemale uue nurga alt, käsitledes lühikest ajalõiku I maailmasõja lõpu ja Vabadussõja alguse vahel ning püüdes mõista kaasaegsete mõtteid ja soove.

Uurimuse sihiks on selgitada, mida arvas avalikkus Eestis toimuvast. Avaliku arvamuse selgitamisel tuginetakse kaasaegsele ajakirjandusele, täpsemalt kahele suurele ja autoriteetsele päevalehele: Tallinna Teataja ja Postimees. Uurimistöö analüüsib, mida nimetatud ajalehed tähtsaks pidasid, millele tähelepanu juhtisid ja mille fookusest välja jätsid.

Pärast ajalehtedega tutvumist jäid silma neli teemat, mis hõlmasid suure osa igast numbrist. Kõige sagedamini kajastasid artiklid Eesti riigi ülesehitamist, mis kajastus sisuliselt igas artiklis. Teema on aga nii lai, et uurimus sai vaid üleüldisemaid trende välja tuua. Keskenduti veel kolmele ajalehtedes pidevalt tähelepanu vajanud küsimusele, millele lehtedes kõige rohkem tähelepanu juhiti: toitlusprobleem, riigi- ja korrakaitse ning suhtumine Eesti jaoks olulisematesse välisriikidesse.

Esimestel päevadel pärast Ilmasõja lõppemist avaldus ajalehtedes tõeline eufooria selle üle, et Saksa okupatsiooni lõpeb ja nüüd tuleb vabadus. Kohe hakkasid tsensuuri alt vabanenud lehed tutvustama rahvale siiani keelatud, näiteks toitlusrahutusi Tallinnas, ja andma informatsiooni Ajutise Valitsuse tegevuse kohta. Esimestes ajalehtedes oli peale 11. novembrit sisuliselt igas lehenumbris ja peaaegu igas artiklis läbivaks teemaks Eesti Ajutise Valitsuse kokkutulek ja tööle hakkamine oli. Rõhutati, et Ajutine Valitsus on legitiimne ja rahva toetust omav võimuorgan. Teiseks suureks probleemiks sai võimuvõitlus Lõuna-Eestis, sest sakslased ei tahtnud kohalikku võimu üle anda. Lehed kurtsid mitmeid kordi, et Lõuna-Eestis on valitsuse tegevus takistatud. Riia lepinguga lahendati see probleem ja hakati tegelema mitmete täpsemate probleemidega: haridusküsimus, piiride avatus, raudtee ülevõtmine, sakslaste väljaveo kinnipanek, rahapuudus, kohtuküsimus, maareform, Maanõukogu kokkukutsumine jne. Kuid enamasti asus nende probleemide lahendamisel kõigepealt tegutsema valitsus ja ajalehed vaid tagantjärele tutvustasid valitsuse samme, mistõttu on ajalehtedes vähe kaasaegsete arvamust kuulda nendest teemadest.

Kõige kriitilisemaks probleemiks Eestis oli pidevalt halvenev toiduolukord. Sakslased olid minimaalselt kogunud linnadele toiduvarusid, saates rekvisitsiooni teel saadu valdavalt

Saksamaale. Ajutise Valitsuse tööle hakates asuti kohe peatama toiduainete väljavedu ja linnadesse toitu koguma. Lehtedes on selle teema kriitilisus tajutav, vaadates, kui palju sellest kirjutati. Igas uuritud lehes on vähemalt kolm mingil moel toitluskriisiga seotud artiklit. Leidub ka mitmeid üleskutseid toitu annetada ja rohkem tööd teha. Kuigi ametlikult paranes olukord pärast Riia lepingut, püsis sama olukord sisuliselt edasi. Ka toitude teema hakkas otse enne Vabadussõda detailsemaks muutuma. Kirjeldati toitlusprobleemi teisi tegureid, nagu toiduainete välismaale, eriti Venemaale, smugeldajaid ja liigkasuvõtjaid.

Uut riiki looma asudes on üheks kriitiliseks mureks alati riigikaitse korraldamine. Varem loodud Eesti rahvusväeosad olid laiali saadetud ja Ajutine Valitsus pidi hakkama sisuliselt nullist kaitseväge üles ehitama. Alustati siiski Kaitseliidu loomisest, mida Omakaitse varjus loodud oli. Lehtedes väljendus Kaitseliitu kutsumine mitmetes üleskutes, mis mõlemas lehes korduvalt ilmusid. Mõned päevad hiljem looma hakatud rahvaväge iseloomustasid sarnased kutsed, mis varieerusid kodumaa armastuse rõhutamisest kuni mehelikkuse tähtsustamiseni. Tegelikult üleskutsed väga edukad ei olnud. Üleskute toon muutus, kui enamlased 22. novembril Narvat ründasid, siis hakati rääkima ka vajadusest kodumaad enamlaste vastu kaitsta. Selle hetkeni ei oldud enamlasi ohuna tajutud, sest ametlikult olevat Nõukogude Venemaa Eestist loobunud. Tegelikuses olid enamlased Eestis tegutsema asunud juba samaaegselt Ajutise Valitsusega, korraldati streike ja tegeldi sajakuulajamisega Nõukogu Venemaa kasuks. Kommunistidel oli sedavõrd lihtsam tegutseda, et julgeolekupolitsei Eestis looma polnud veel hakatud. Ajalehed enamlaste tegevust eriti ei kajastanud, tõenäoliselt ei märganud seda eriti, sest masse nad kaasa tõmmata ei suutnud. Samal ajal käis ka Saksa politsei asendamine miilitsaga. Selles osas piirdusid ajalehed enamasti lühiteadetega, andes lugejatele teada, et miilits on ühes või teises omavalitsuses politsei funktsioonid üle võtnud.

Ajalehtedest selgus väga hästi suhtumine sakslastesse, kusjuures eristati riigisakslasi ja baltisakslasi. Riigisakslastesse oli suhtumine pigem neutraalne kui vaenulik, aga pikisilmi oodati nende Eestist lahkumist. Kuigi suhtumises Saksa riiki, Saksa okupatsioonivõimudesse Eestis ning kohalikesse Saksa soldatite nõukogudesse leidis silmatorkavaid erisusi, kajastati enamasti nendesse puutuvat neutraalselt, vaid sündmusi kirjeldades. Palju negatiivsemalt suhtuti baltisakslastesse, kellele isegi kirjeldavad artiklid tegid etteheiteid. Baltlasi kujutati tagurlike ja eestivaenulikena ning ajalehtedes olid nad selgelt peamised vaenlased. Venemaa puhul räägiti esialgu võrdsel määral nii punastest kui valgetest, kuid pärast Punaarmee esimest rünnakut Narvale, keskenduti Nõukogude Venemaale. Kui varem tajuti mõlemat Venemaad kauge ja ohutuna, siis nüüd hakati enamlasi nägema ohuna Eestile. See-eest suhtuti sõbralikult

Soomesse ja liitlasriikidesse. Liitlasriikidest arvati väga hästi, oodati nende toetust ja sooviti neile meelejärgi olla. Soomega olid suhted mõlemapoolselt kõige lähedasemad, üksteisele saadeti õnnitlusi ja teineteisest tehti ajalehtedes sageli juttu.

Omavahelisi sisulisi konflikte Postimehele ja Tallinna Teatajal ei esinenud ning mõlemad esitasid sarnased mõtteid. Säärast üksmeelt võib põhjendada asjaoluga, et sõjaperioodil polnud ajalehtedes palju juhtkirju, mis oleks tekitanud teiste juhtkirjadega konflikte. Teine põhjus peitus nende üleskutsetes ühte hoida, mida nad ka ise eeskujulikult täitsid, et säilitada rahvast võimalikult ühtsena.

Ajalehtedes ilmunud probleeme saab seega kaheks jagada. Ajutise Valitsuse tegevuse esimestel päevadel, mil suudeti end järk-järgult kehtestada vaid Põhja-Eestis, kajastusid ajalehtedes üksnes kõige üldisemad probleemid: kuidas riiki üles ehitada, kuidas tootlus kriisi lahendada, kuidas riigikaitset moodustada ja kuidas Lõuna-Eestis võim enda kätte saada. Teine ajalõik algas 19.-22. novembril, kui valitsus juba üksikküsimustega tegelema asus ning enamlased Narvat ründasid. Siitpeale asusid ka ajalehed arutlema täpsemaid probleeme: kuidas korraldada kohtureformi, kuidas lahendada maaküsimust, kuidas võidelda hangeldajate vastu, kui ohtlikud on enamlased Eestile, kuidas liituda kaitsevägega, kust leida Eesti jaoks kaitset ja raha jne. Ajalehtede artiklid olid aga üleüldiselt vägagi valitsust toetavad.

Aufbau der Estnischen Republik in Estnischen Zeitungen

Die Geburt der Republik Estland und der Freiheitskrieg, der folgte, gehören zu den beliebtesten Themen im heutigen Estland. Viel ist über Politiker, Kriegslauf und Reformen geschrieben worden, dennoch weiß man noch wenig darüber, was Esten damals von der neuen estnischen Republik und ihren Reformen hielten.

Das Ziel dieser Recherche ist festzustellen, was Menschen damals von der estnischen Republik dachten. Was war Verhältnis zu der neuen Republik, welche Problemen waren für Esten die dringendsten und was damals die meiste Aufmerksamkeit des durchschnittlichen Esten auf sich zog. Es soll herausgefunden werden, was die Gesellschaft als wichtig empfand.

Um die Meinung der Gesellschaft herauszufinden, wurden Zeitungen als Vertreter der öffentlichen Meinung benutzt. Um möglichst viele Teile der Gesellschaft abzudecken, wurden die zwei, damals größten estnischen Zeitungen als Forschungsobjekt benutzt: Tallinna Teataja für Nordestland und Postimees für Südostland. Dadurch wurden Unterschiede deutlich gemacht zwischen den Zeitungen des Südens, wo noch Deutschbalten lebten/was noch zu Deutschland gehörte (?), und des Nordens, der gleich nach dem Krieg an Estland ging. Überhaupt hatten die Zeitungen ähnliche Zielgruppen, nur in unterschiedlichen Städten, und deswegen hatten sie keine ideologischen Konflikte.

Estland konnte sich aber nicht lange in Ruhe aufbauen. Schon am 28. November griff Russland Narwa und der estnische Freiheitskrieg begann. Um möglichst genaues Bild vom Staatsaufbau zu haben, dessen Berichterstattung nicht mit dem des Krieges kollidierte, wurde diese Recherche auf die Ruhezeit begrenzt. Deswegen fängt dieser Aufsatz erst mit dem Ende des Weltkriegs am 11. November an und hört beim Anfang des Freiheitskriegs am 28. November auf.

In den Zeitungen wurden am meisten vier Themen behandelt, die in diesem Aufsatz in vier Kapitel eingeteilt werden. Das erste Kapitel handelt davon, wie in den Zeitungen die Machtübernahme der provisorischen Regierung der Republik Estland von der deutschen Besatzungsmacht beschrieben und welche Probleme diese neue Regierung lösen musste. Im zweiten Kapitel wird das am häufigsten thematisierte Problem analysiert: die Nahrungsmittelkrise. Das dritte Kapitel beschreibt den Aufbau der Schutzorganisationen: Militär, Freiwilligenverband Verteidigungsbund (auf Estnisch Kaitseliit) und Miliz. Zum Schluss behandelt das letzte Kapitel die Beziehungen mit den meinsten Ländern.

Als der Erste Weltkrieg am 11. November endete, sammelte die provisorische Regierung sich wieder. In Nordestland trat die deutsche Macht gleich zurück, der Süden blieb noch unter deutscher Macht. Beide Zeitungen drückten anfangs eine positive Einstellung über die Wiederherstellung der provisorischen Regierung aus. Hauptsächlich haben die Zeitungen über eine schöne Zukunft geschrieben, da Estland sich endlich in estnischer Hand befand. Fast jeder Artikel handelte von der neuen Regierung. Das erste ernsthafte Problem, die deutsche Besatzung von Südestland, löste sich am 19. November, als die Besatzungsmächte erlaubten, Südestland abzugeben. Danach legte sich die Euphorie und die Zeitungen berichteten über die größten Probleme: Freilassung politischer Gefangener, Abtransportierung der Wertsachen, Gerichtsreform, Geldmangel, Übergabe der Eisenbahn, usw. Am Ende der Zeitperiode wurde die Regierung der aktivere Part, der Reformen durchführte und die Zeitungen berichteten, also hat die Regierung wirklich angefangen zu funktionieren.

Das Thema, die in jeder Zeitung mehr als ein Mal erwähnt wurde, war die Nahrungsmittelkrise. Da die Deutschen die ganze Besatzungszeit lang die Nahrungsmittel aus Estland exportierten, entstand für die Esten jetzt einen Nahrungsmangel. Das lässt sich daraus schlussfolgern, dass es immer ein Thema zu sein schien. Die erste Komplikation war die Übernahme der lokalen Lebensmittelverwaltung von den Besatzungsmächten. Danach haben die Zeitungen auch in diesem Bereich spezifischere Themen beklagt: Probleme mit Schmugglern, die das Essen in Russland oder in der Stadt sehr teuer verkauften, Deutsche exportierten weiterhin Lebensmittel, etc. Es gab einige Aufrufe zum Spenden von Essen. Das Problem blieb aber bestehen, auch nach dem Anfang des Freiheitskrieg.

Fast gleich oft gab es Artikel über die Landesverteidigung, weil das neue Land fähig sein musste, sich zu schützen, falls nötig. Schon am 12. November stand im Tallinna Teataja die Ankündigung der Gründung des Verteidigungsbunds und am 17. November die Meldung über die Gründung der Estnischen Verteidigungstreitkräfte. Zunächst wardie Teilnahem an beien freiwillig, weshalb es täglich Aufrufe gab, sich dem Militär anzuschließen mit dem Versprechen, dass es eine bessere Alternative zur russischen Armee sei und mit der Betonung, dass Estland Freiwillige brauche. Nach dem ersten russischen Angriff am 22. November veränderte sich der Ton der Aufrufe und dann wurde den drohenden Osten betont. ??? Gleichzeitig wurde eine Miliz wiederhergestellt, über die aufgrund ihres leichten Aufbaus im Vergleich zur Armee weniger berichtet wurde. Nachrichtendienste waren damals noch nicht erfunden.

Aus den Zeitungen kann man viel über die im Volk verbreiteten Meinungen über Deutschland und Russland schließen. Obwohl die Beziehung zwischen Deutschen und Esten angespannt war, waren die Zeitungen in ihren Artikeln höflich und neutral. Vermutlich wollten sie die Deutschen, deren Armee immer noch da war, nicht irritieren. Positive Nachrichten gab es über die Besatzungsmächte nicht, hauptsächlich wurde beklagt, was sie falsch machen. Viel schlechter war die Beziehung zwischen Deutschbalten und Esten. Über sie schrieben Zeitungen negativ und beschrieben als Feinde des estnischen Saates. Über Russland schrieben die Zeitungen über beide Seiten des Bürgerkriegs bis zu dem ersten Angriff von Narwa. Danach schrieben sie hauptsächlich über Sowjet-Russland. Sehr positive Verhältnisse hatten die Esten zu Entente, die immer als Vorbild und hoffentliche Unterstützer beschrieben wurden, und zu Finnland, worüber sehr viel Positives geschrieben wurde.

Diese Untersuchung kommt hiermit zum Ende. Es wird klar, was für die Esten damals wichtig war. Die ersten ernstesten Problemen waren die Übernahme von Südestland von den Deutschen Besatzungsmächten, die Nahrungsmittelkrise und Aufbau der Landesverteidigung. Nach dem Vertrag mit den Besatzungsmächte wurde das Land stärker und die Zeitungen haben angefangen, die Probleme genauer anzuschauen. Dann sprach man darüber, wie man Geld fürs Land finden könnte, wie die Gerichte funktionieren sollen, wie die Exporte aufhalten werden können, was man gegen die Schmuggler unternehmen sollte, wie man möglichst viele Freiwillige fürs Militär finden könnte, etc. Ab der zweiten Woche war die Regierung auch viel aktiver und ließ Aufrufe und Forderungen in den Zeitungen drucken. Außerdem wurde deutlich, welche Länder die Esten wichtig fanden: am meistens schrieben die Zeitungen über Deutschland und Russland und das Verhältnis zu beiden war entweder neutral oder feindlich. Viel wurde noch über Entente und Finnland geschrieben und fast immer waren diese Nachrichten positiv.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Perioodika

Postimees 1918

Tallinna Teataja 1918

Kirjandus

Dellingshausen, Eduard von. Kodumaa teenistuses. Tallinn 2011.

Eesti ajalugu V: Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu 2010.

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu 2005.

Eesti Vabadussõda 1918–1920. I kd. 3. tr. Tallinn 1996.

Graf, Mati. Eesti rahvusriik: Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini. Tallinn 1993.

Ipsberg, Karl. Ühe sirge mehe elukäik. Tallinn 2010.

Juhan Kukk – iseseisvumõtte sõnastaja: artikleid ja mälestusi. Koost. Elle Lees. Tallinn 2015.

Kalda, Karoliina. 1918. aasta saksa okupatsiooni analüüs baltisaksa ajakirjanduse põhjal. Tartu 2012.

Krikk, Mai. Eesti politsei loomine ja areng. Tallinn 2001.

Kruus, Hans. Saksa okkupatsioon Eestis. Tartu 1920.

Küüts, Nele. Eesti toitlusolud ning Toitlusministeeriumi roll nende kujundamisel 1918–1920: Bakalaureusetöö. Tartu 2017.

Laaman, Eduard. Eesti iseseisvuse süünd. 2. tr. Stockholm 1964.

Larka, Andres. Pihkva korpuse retk Tallinna peale. – *Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*. II kd: Vabadussõda 1918-1920. Tallinn 1930. Lk 79-82.

Medijainen, Eero. Saadiku saatus: Välisministeerium ja saatkonnad 1918-1940. Tallinn 1997.

Pajur, Ago. Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918-1934. Tartu 1999.

Päts, Konstantin. Mis tähtsus oli Eesti iseseisvuse väljakuulutamisel? – *Kümme aastat Eesti riiklikku iseseisvust*. Tallinn 1928. Lk 6-10.

Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917-1920). II kd: Eesti Tööraha Kommuun, kodusõda ja võitlus rahu eest: Märts 1918 – veebruar 1920. Peatoim. Karl Siilivask. Tallinn 1982.

Valge, Jaak. Lahtirakendamine: Eesti Vabariigi majanduse stabiliseerimine 1918-1924. Tallinn 2003.

Valitud ja valitsenud: Eesti parlamentaarsete ja muude esinduskogude ning valitsuste isikkoosseis aastail 1917-1999. Koost. Jaan Toomla. Tallinn 1999.

Winnig, August. Am Ausgang der deutschen Ostpolitik: Persönliche Erlebnisse und Erinnerungen von August Winnig. Berlin 1921.

Internetiviited

Kurvits, Roosmarii. 160 aastat munade peal. Postimees. 2017. URL:

<https://www.postimees.ee/160-aastat-postimeest/4-osa> [25.05.18]

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Andreas Reimand (sünnikuupäev: 30.12.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Eesti riikluse ülesehitamise algus (11.-28. november 1918) ajakirjanduses,“ mille juhendaja on dotsent Ago Pajur.
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 27. mail 2017